

SAPIENTIA SZERZETESI HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

LEVELEZŐ TAGOZAT

KERESZTÉNY TÁRSADALMI ELVEK A GAZDASÁGBAN

Az igazságos elosztás igénye a pápai enciklikákban

Szakdolgozat

Készítette: dr. Ábrahám Katalin
Témavezető: Dr. Baranyi Árpád

Budapest
2012

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS.....	3
II. AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁSRÓL A SZENTÍRÁSBAN.....	4
III. AZ IGAZSÁGOSSÁG AQUINÓI SZENT TAMÁS TANÍTÁSA ALAPJÁN	8
IV. RERUM NOVARUM: AZ ELSŐ SZOCIÁLIS ENCIKLIKA.....	13
V. XX. SZÁZADI ENCIKLIKÁK AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁSRÓL	17
VI. A II.VATIKÁNI ZSINAT ÉS AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁS IGÉNYE	25
VII. ZSINAT UTÁNI ENCIKLIKÁK AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁSRÓL.....	29
VIII. CARITAS IN VERITATE ÉS AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁS IGÉNYE	43
IX. PÁRHUZAMOK HENRY FORD NÉZETE ÉS A CARITAS IN VERITATE ENCIKLIKA KÖZÖTT	47
X. BEFEJEZÉS.....	54
IRODALOM.....	56
REZÜMÉ.....	57

I. BEVEZETÉS

Az Egyház társadalmi tanításában, a szociális kérdések tárgyalásakor központi helyet foglal el az igazságosság, az igazságos elosztás igénye. Dolgozatomban célul tűztem ki, hogy összefoglaljam, bemutassam, hogy XIII. Leó pápától napjainkig hogyan gondolkoznak erről a témáról a szociális enciklikákban.

Az Egyház „társadalmi tanítása” illetve „szociális tanítása” fogalmakat a legtöbb esetben megkülönböztetés nélkül, szinonim fogalmakként használja az idevonatkozó irodalom, ezért dolgozatomban én sem teszek lényegi különbséget a két kifejezés között.

Az igazságos elosztás iránti igényt a lehető legtágabb értelemben az élet minden területére vonatkoztatva vizsgálom, tehát nem kizárólag a gazdasági vonatkozásokat, bár ezek elsőbbséget élveznek. Az anyagi javak elosztásán kívül, a társadalomban való részvétel, a társadalmi igazságosság minden vetületében felmerülő szempontokat figyelembe veszem.

Mielőtt a dolgozat fő témájához kezdenék, szükségesnek látom, hogy az igazságos elosztás, az igazságosság igényét tágabb történeti perspektívába helyezzem, ezért a Szentírásból vett idézetekkel kezdem, majd Aquinói Szent Tamás igazságosságra vonatkozó nézeteit foglalom össze.

Az Egyház társadalmi tanításában forradalmi változást jelentett XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű pápai körlevelének, az első szociális enciklikájának megjelenése, ezért külön fejezetben ismertetem jelentősebb megállapításait. Miután a többi enciklika lényegében az első enciklika kiadásának évfordulóra jelentek meg a XX. században, ezért időrendben sorra veszem őket, beillesztve azokat is, amelynek évfordulótól függetlenül is volt mondanivalójuk a dolgozat témájához. Külön fejezetben foglalkozom a II. Vatikáni Zsinat dokumentumával. S végül XVI. Benedek pápa XXI. században megjelent, két enciklikájával zárom a sort.

A dolgozat utolsó fejezetében, mintegy érdekességként összehasonlítom Henry Ford 1926-ban megjelent *Életem és működésem* c. könyvében és egyes pápai enciklikákban megjelent megállapításokat a szociális tanítás szemszögéből.

II. AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁSRÓL A SZENTÍRÁSBAN

1. Ószövetség

A Bibliában az igazságosság fogalma lépten-nyomon megtalálható. Természetesen nem célom valamennyit ide citálni, de néhány fontos idézet mindenképpen kiemelnék.

Az ember Isten teremtménye, akit Isten a saját képmására alkotott meg. Ez adja meg az ember méltóságát, s a teremtett ember életében munkáját szabad akarattal a teremtésben való részvételként végezheti. Az istenképűségből következik az emberek Isten előtti egyenlősége, s ez kiindulása és mértéke az igazságosság eszméjének. Az ószövetségi zsidóság életében a próféták szüntelenül figyelmeztettek arra, hogy az igazságos elosztás igénye szerint a szegények elnyomása, a kizsákmányolás és a hatalommal való visszaélés bűnös cselekedetnek számít Isten szemében. Az ószövetségi törvények a szegények és az idegenek támogatására szólítanak fel az isteni igazságosság és a felebaráti szeretet jegyében. Isten az Ószövetségben az elnyomottak szabadítójaként és a szegények védelmezőjeként nyilatkoztatja ki önmagát. Izajás próféta így beszélt népének:

„Tanuljatok meg jót tenni: keressétek az igazságot, segítsétek az elnyomottakat, szolgáltassatok igazságot az árvának s védelmezzétek az özvegyet.” (Iz 1, 17)¹

„Jaj, azoknak, akik gonosz törvényeket hoznak, akik csak elnyomó rendeleteket írnak. Akik nem szolgálnak igazságot az elnyomottaknak, s megfosztják jogaitól népem szegényeit. Akik kizsákmányolják az özvegyet, és megrabolják az árvát.”(Iz 10, 1-2)²

„Törd meg az éhezőnek kenyeredet, és a hajléktalan szegényt fogadd be házádba. Ha mézítelent látsz, öltöztess föl, és ne fordulj el embertársad elől! Akkor majd felragyog világgosságod, mint a hajnal.” (Iz 58, 7-8)³

A Leviták könyvében több erkölcsi útmutatás szerepel, amelyeknek betartására figyelmeztették a zsidó népet. Azonban a gyakorlatban ezt nem volt könnyű betartani és nem is fogadták meg eléggé.

¹ BIBLIA Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 817. oldal.

² Uo.: 825. oldal.

³ Uo.: 866. oldal.

„Amikor majd aratjátok földetek termését, ne vágjátok le a föld színéig. Ne szedd össze aratás után az ottmaradt kalászokat, ne böngészd át szőlőtőkédet, és ne szedegsd föl a fűtről lehullott szemeket. Hagyd ott a szegényeknek és az idegennek. Én vagyok az Úr, a te Istened. Senki közületek ne lopja meg, ne vezesse félre és ne csalja meg a népéből valót. ... Ne használd ki és ne zsákmányold ki embertársadat;⁴ a munkás bére ne maradjon nálad másnap reggelig. Ne átkozd a némát, és ne tégy akadályt a vak útjába, hanem féld Istenedet. Én vagyok az Úr. Ne légy igazságtalan az ítékezésben. Ne kedvezz a gyengének, és ne engedd, hogy a hatalmas elszédítsen: igazság szerint ítélezz embertársad fölé.” (Lev 19, 9-11, 13-15)⁵

A jubileum évére vonatkozó szabályok a mai kor számára furcsa előírásként hatnak, de akkoriban a zsidók számára egyfajta igazságosságot jelenthetett.

„Legyen ez jubileum számotokra: mindenki kapja vissza birtokát, mindenki térjen vissza családjához. Ez az ötvenedik esztendő legyen jubileumi év számotokra....A földbirtokkal kapcsolatos minden tulajdonjog mellett meg kell hagyni a visszaváltás jogát. Ha testvéred szűkös helyzetbe jut, és el kell adnia birtokát, legközelebbi rokona gyakorolja a visszaváltás jogát arra nézve, amit testvére eladott. Akinek nincs senkije, aki ezt a jogot gyakorolná, de ő maga megszerzi a kiváltás költségét, számolja meg az elidegenítéstől eltelt éveket, adja vissza a vevőnek az eltelt időre járó összeget, és így szerezze vissza birtokát. Ha nincs miből visszafizetnie, az eladott birtok legyen a vevőé a jubileumi esztendőig. A jubileumkor azonban visszazáll eredeti tulajdonosára.” (Lev 25, 10-11, 24-28)⁶

„Ha veled élő testvéred nyomorba jut és nincs biztosítva a megélhetése nálad, akkor segítsd úgy, mint az idegent és a vendéget, s maradjon veled. Ne vond meg tőle a munkát, ne végy tőle kamatot, hanem féld Istenedet, hogy testvéred eléldegélhessen melletted.”(Lev 25, 35-36)⁷

Jeremiás próféta figyelmeztetése pedig a mai napig érvényes:

⁴ Az embertárs, a másik ember. A felebarát. Az ember sokféleképpen határozza meg viszonyát a másik emberhez. Mindezek a szavak leírnak egy emberi viszonyrendszert, amelyben a körülöttünk élő embereket elhelyezzük. A felebarát egyiket sem jelenti, de jelentheti mindegyiket együttesen. - <http://uj-ember.katolikus.hu/Archivum/2004.07.11/0201.html>

⁵ BIBLIA *Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 125. oldal.

⁶ Uo.: 131. oldal.

⁷ Uo.: 132. oldal.

„Ezt mondja az Úr: Hozzatok igazságos ítéletet; szabadítsátok ki a nyomorgatottat nyomorgatója kezéből; az idegent, az árvát és az özvegyet ne nyomjátok el, óvakodjatok az erőszaktól, s ne ontsatok ártatlan vért ezen a helyen. (Jer 22, 3)

Jaj, annak, aki házát igazságtalansággal, felső termet jogtalansággal építi. Aki embertársaival ingyen dolgoztat, és nem fizeti meg a bérét.” (Jer 22, 13)⁸

2. Újszövetség

Jézus, aki istállóban, a legnagyobb szegénységben született erre a világra, József az ács, aki kétkezi munkával kereste kenyerét, példát mutat az embereknek. Lukács evangélista így idézte fel Izajás próféta jövendölését a Messiás eljövételéről:

"Az Úr lelke van rajtam, mert fölkent engem, elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, s hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy felszabadítsam az elnyomottakat." (Lk 4, 18)⁹

Jézus a hegyi beszédben boldognak mondja a szegényeket, az éhezőket, a szenvedőket, az üldözötteket, és boldogtalannak a gazdagokat, a dőzsölőket és a kérkedőket. A szegények támogatásának kívánalma mellett a gazdagsággal kapcsolatban óvatosságra intenek az evangéliumok. Ezek azért is fontos utalások, mert mint később látni fogjuk az igazságosság elleni vétkek között előkelő helyen szerepel a fősვნység.

„Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön, ahol moly rágja és rozsdá marja, s ahol betörnek és ellopják a tolvajok! A mennyben gyűjtsetek kincset, ahol nem rágja moly és nem marja rozsdá, s ahol nem törnek be és nem lopják el a tolvajok! Ahol a kincsed, ott a szíved is.” (Mt 6, 19-21)¹⁰

Máté, Márk és Lukács evangéliumában is szó szerint szerepel az alábbi figyelemztetés: „Könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak az Isten országába bejutni.” majd pedig így szól a tanítás:

„Azt mondom ezért nektek: Ne aggódjatok életetek miatt, hogy mit esztek, vagy mit isztok, sem testetek miatt, hogy mibe öltöztök! Nem több az élet az edednél s a test a ruhá-

⁸ BIBLIA *Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 905. oldal.

⁹ Uo.: 1167. oldal.

¹⁰ Uo.: 1102. oldal.

nál? Nézzétek az ég madarait! Nem vetnek, nem aratnak, csűrbe sem gyűjtenek - mennyei Atyátok táplálja őket. Nem többet értek ti náluk? Ugyan ki toldhatja meg életét csak egy könyöknyivel is, ha aggodalmaskodik? Hát a ruházat miatt miért nyugtalankodtok? Nézzétek a mezők liliomait, hogyan nőnek: nem fáradoznak, nem szőnek-fonnak, mégis, mondom nektek, még Salamon sem volt dicsősége teljében úgy felöltözve, mint egy ezek közül. Ha a mezei virágot, amely ma virít, holnap pedig a kemencébe kerül, így öltözteti az Isten, akkor benneteket, kishitűeket, nem sokkal inkább? Ne aggodalmaskodjatok hát, és ne kérdezzétek: Mit eszünk, mit iszunk? Vagy: mit veszünk fel? Ezeket a pogányok keresik. Mennyei Atyátok tudja, hogy ezekre szükségetek van. Ezért ti elsősorban az Isten országát és annak igazságát keressétek, s ezeket mind megkapjátok hozzá! Ne aggódjatok tehát a holnap miatt, a holnap majd gondoskodik magáról! A mának elég a maga baja.” (Mt 6, 25-33)¹¹

„Vigyázzatok és óvakodjatok minden kapzsiságtól, mert nem a vagyonban való bővelkedéstől függ az ember élete.” (Lk 12, 15)¹² A fősvénység nem véletlenül a hét főbűn egyike.

Mária már Jézus születése előtt így dicsóíti az Urat:

„Karja bizonysgot tett hatalmáról: szétszórta a szívükben a gögösöket, letaszította trónjukról a hatalmasokat, az alázatosokat pedig fölemelte. Az éhezöket jóllalkatta, de a gazdagokat üres kézzel küldte el.” (Lk 1, 51-53)¹³

Az apostolokat pedig az alábbi szavakkal küldte a világba: „Övetekbe ne szereztek se arany-, se ezüst-, se rézpénzt. Ne vigyetek magatokkal az útra tarisznyát, se két ruhát, se sarut, se botot. A munkás ugyanis megérdemli a bérét.” (Mt 10, 9)¹⁴ Más fordításban: mert méltó a munkás a kenyerére. „Maradjatok ott abban a házban, és azt egyétek, igyátok, amijük van. Mert a munkás megérdemli a maga bérét.” (Lk 10, 7)¹⁵ Más fordításban: mert méltó a munkás a maga bérére.

Ez utóbbi kitétel még számos szociális enciklikában, tanításban alaptételként, hivatkozási pontként fog szerepelni.

¹¹ BIBLIA *Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 1102-1103. oldal.

¹² Uo.: 1179. oldal

¹³ Uo.: 1164. oldal.

¹⁴ Uo.: 1106. oldal.

¹⁵ Uo.: 1176. oldal.

"Tudjátok, hogy akiket a világ urainak tartanak, zsarnokoskodnak a népeken, a hatalmak meg a hatalmukat éreztetik velük. A ti körötökben ne így legyen. Aki közületek nagyobb akar lenni, legyen a szolgátok, s aki első akar lenni, legyen a cselédetek. Az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak, és odaadja az életét, váltságul sokakért." (Mt 20, 25-28)¹⁶

Szent Pál és Jakab apostol térítései során többször is figyelmezteti a gazdagokat Jézus tanítására, hogy jobb adni, mint kapni. Az első keresztények önként követték az apostolokat a szegénységben, eladták vagyonukat és a kapott pénzt átadták a közösségnek, hogy abból mindenki részesedjék. Az ókeresztény vagyonközösség valószínűleg egy idealizált képet fest le, inkább egy szellemi útmutatást ad az igazságos közösségről, mint egy történelmileg megvalósult állapot leírása.¹⁷

Assisi Szent Ferenc is jó példája az apostolok követésének, mikor gazdag ifjúként mindenét elhagyva Istennek szentelte életét.

Az Újszövetség legfőbb tanulsága egy mondatban: Jézus életének, halálának és feltámadásának lényege a szeretet, a szolgálat, embertársaink érdekében. A keresztény társadalometika a szegények védelméből indul ki, erre számos idézetet láthattunk a Bibliában. S ebből a szegények iránti elköteleződésből törekszik a szociális igazságosságra.

III. AZ IGAZSÁGOSSÁG AQUINÓI SZENT TAMÁS TANÍTÁSA ALAPJÁN

Az egyházatyák tanításai közül idézném Szent Jeromost, aki szerint, minden gazdagság igazságtalanságból keletkezik. Amikor valaki nyer, egy másik ember veszít. Aranyszájú Szent János szerint a gazdagság önmagában nem rossz, mert Isten nem teremthet rosszat. Azáltal áll elő a bűn, hogy az ember visszaél azzal, amit Isten teremtett.

Tertullianus korai keresztény író szerint a pogány világot nagyon meglepte az, hogy a keresztények gondoskodnak a szükséget szenvedőkről.¹⁸ Ennek egyik jó példája

¹⁶ BIBLIA *Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 1117. oldal.

¹⁷ ARNO ANZENBACHER : *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, Budapest, 2001., 27. oldal.

¹⁸ REINHARD MARX: *A tőke – védőbeszéd az emberért*, Szent István Társulat, Budapest, 2009., 127. oldal.

Baszileiosz püspök, aki először alapított olyan kórházat a keresztény Caesareában, amely a betegek, elsősorban a nincstelének gyógyítását végezte. Ő maga egy gazdag család sarjaként minden vagyonát a szegénygondozásra költötte. Az egyházatya megkövetelte közössége gazdagjaitól, hogy nyújtsanak anyagi segítséget a szükséget szenvedőknek.

„Nosza, osszátok nagyvonalúan gazdagságotok, legyetek bőkezűek vagyonotokból, juttassatok nagylelkű adományt az ínségben szenvedőknek, hogy egykor rólatok is elhangozzék: Kiszórta adományait a szegényeknek, igazságossága örök érvényű. Ne zsákmányoljatok ki senkit az árak megemelésevel!”¹⁹

Szent Ágoston - a középkor egyik legnagyobb keresztény filozófusa – szintén mindenét szétosztotta a szegények között, és szerzetesi egyszerűségben élt. Egyik fő művében, így ír: „A gazdagok feleslege a szegények tulajdona.” Muzslay István ezt úgy értelmezi, hogy a felesleges javak szétosztása a szegények között az igazságosság követelménye.²⁰

Aquinói Szent Tamás a XIII. század nagy gondolkodója, egyháztanító, akit Angyali Doktorként tart számon az utókor. Fő műve a Summa Theologiae, melynek második kötetében erkölcszociológiai téziseit fogalmazza meg, ezen belül kiemelten az erényekkel foglalkozik. Az isteni erények – hit, remény, szeretet – mellett négy sarkalatos erényt különböztet meg, - okosság, igazságosság, bátorság, mértékletesség - amelyek közül a legfontosabbnak a bölcsességet tartja. A következőkben az igazságosság erényéről írtaknak szenteljük figyelmünket.

Az igazságosság erényéről ír Aquinói Szent Tamás a leghosszabban, 66 kérdésben tárgyalja azt, s részletesen felsorolja az igazságosság ellen elkövetett vétkeket is. Munkájának alapja Arisztotelész: Nikhomakhoszi Etika c. műve. Az igazságosságot olyan általános erkölcsi értéknek tartja, amely alapvetően szabályozza a közösségek életét. Az igazságosság igénye Isten akarata szerint minden embert születésénél fogva jellemzi.

Szabó Bertalan: Aquinói Szent Tamás erénytana c. jegyzetében külön kihangsúlyozza az igazság és az igazságosság fogalma közötti különbséget. A mai szóhaszná-

¹⁹ REINHARD MARX: *A TŐKE – VÉDŐBESZÉD AZ EMBERÉRT*, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, BUDAPEST, 2009., 128. oldal.

²⁰ MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Az Egyház szociális tanítása*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997., 61. oldal.

latban e két fogalom gyakran összekeveredik. Az igazság (veritas) szó és a valóság közötti viszony, az igazságosság (justitia) pedig erény, az emberi akarat állandó készsége, hogy mindenkinek megadja azt, ami jár neki. Az igazságosság latinul justitia, amely egyben igazságszolgáltatást is jelent. A kifejezésben benne foglaltatik a jog fogalma, - jus - amit magyarul is használunk, pl. követeli, megkapja a jussát. Igazságerzetünk is azt diktálja, hogy mindenki kapja meg azt, ami jár neki. Azonban ez nemcsak kimondott igényként jelentkezik, hanem eszerint kell cselekednünk is. Az igazságosság jogi vetülete azért fontos, mert az emberek közötti egyenlőség az alapja, szembeesíti az egyént a másik ember, a közösség igényeivel, megszabadít az önzéstől, kilépünk önmagunk világából.

Az Angyali Doktor az igazságosság négy fajtáját különbözteti meg:²¹

1. Kölcsönösségen alapuló igazságosság. Az emberek közötti kapcsolatokat szabályozza, alapelv az egyenlőség, minden embert hasonló jogok és kötelességek illetik meg. Az igazságosság elleni vétkeket jóvá kell tenni, nem elég a megbánás. Legsúlyosabb vétkek e tekintetben az öngyilkosság, mely Isten, önmagunk és a közösség ellen elkövetett bűn. További vétkek: lopás, rablás, gyalázkodás, rágalmazás, suttogás (pletyka), csúfolódás. Szent Tamás külön elemzi az igazságszolgáltatásban résztvevők – bíró, ügyész, ügyvéd, vádlott, tanú – által elkövetett igazságtalanságokat is.
2. Kiosztó igazságosság. A közösségen belüli életet szabályozza azzal, hogy kiosztásra kerülnek a feladatok és a felelősségek. Legfőbb alapelv a közjó szolgálata. Az ember a közösségen belül bármilyen helyet is foglal el, érdekeit alá kell rendelnie a közjónak. Az anyagi javak, a munka, a tisztségek, az adók, a jutalmak és büntetések kiosztása mind ide tartozik. Dolgozatunk témájához az igazságosság ez a fajtája kapcsolódik leginkább, így a továbbiakban erről részletesebben szólnunk majd. A tisztségek nem egyenlő arányban kerülnek kiosztásra, egyfajta hierarchiára van szükség, mert különben eluralkodna az anarchia. Aki többet tesz a közösségért, annak több is jár. Ha a személyválogatás bűnét követjük el, ezzel sérül az igazságosság, s ez által károsodik a közösség is.

²¹ SZABÓ SÁNDOR BERTALAN OP: *Aquinói Szent Tamás erénytana*, jegyzet, Sapientia, Bpest, 2010., 13. oldal.

3. Társadalmi igazságosság. Alapja a törvényesség (legalitás), amely nélkül egyetlen társadalom sem működőképes. A közjó tiszteletben tartása mindenkire vonatkozik, de különösen kiemelkedik a törvényhozók felelőssége e téren. A törvények, szabályok betartása és betartatása nélkül a közösség nem életképes. Hatékony, jó vezetés szükséges minden közösség fenntartásához.
4. Méltányosság. Az igazságosság legtisztább és legmagasabb formája ez Szent Tamás szerint. A törvény szelleme, a törvényhozás célját tekinti elsődlegesnek, nem pedig a törvény betűje szerinti eljárást tartja kívánatosnak. Méltányosságot gyakorolni nemcsak jogi eseteknél, hanem erkölcsi kérdésekben is alkalmazni kell, mert a körülményeket is figyelembe kell venni, amit senki sem láthat előre. A méltányosság a részvétellel párosul, amely a humanitást jelzi. A méltányosság gyakorlásához segítséget ad a bölcsesség ajándéka és a szeretet.

A szeretet és az igazságosság kapcsolatáról Aquinói Szent Tamás az alábbiakat emeli ki. A szeretet az összes erény „anyja”, a legjobb tanácsadó abban, hogy az igazságosság megvalósuljon. A Szentlélek vezeti az embert ebben is. Az igazságosság felkészülés a szeretet gyakorlására. A Lukács által írt evangélium ezt a legkifejezöbben így fogalmazza meg: „Úgy bánjatok az emberekkel, ahogyan akarjátok, hogy veletek bánjanak.” (Lk 6,31)²² A keresztények számára az igazságosság nem korlátozódik csupán a jogok és kötelességek, az erkölcsi szabályok betartására, a többletet a katolikus társadalmi tanítás alapelveinek egyike – a személyiség tisztelete – adja. Az igazságosság formálja az egyéniséget, a jellemet, erkölcsi személyiséget, fegyelmez, s emberivé teszi a közösség életét.

Szeretet és igazságosság nem ugyanaz. A szeretet isteni erény, amellyel Istent szeretjük, embertársainkat pedig úgy szeretjük, mint önmagunkat. Ez több mint mások jogainak tiszteletben tartása. Az igazságosság az a természetes erkölcsi érték, amely előírja, hogy megadjuk mindenkinek azt, ami jár neki. Az igazságosság annyit ad, amennyit a jog és az erkölcs előír. Ezzel szemben a szeretet együtt jár az irgalommal, a megbocsátással, az emberiséggel, részvétellel és nagylelkűséggel. A közösség nyugalma, békéje csak közvetetten függ az igazságosság megvalósításától, az igazságosság egyengeti

²² BIBLIA *Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 1170. oldal.

az utat a béke felé, akadályokat, károkat és hibákat hárít el. Az igazi és teljes béke mindig a szeretet gyümölcse.

XVI. Benedek pápa: *Az Isten szeretet* kezdetű enciklikájában (2006) egy külön fejezetben foglalkozik az igazságosság és szeretet kérdésével. Azzal a 19. századból eredő, marxista felfogással vitatkozik, miszerint a szegényeknek nem alamizsnára, szeretet-szolgálatra van szükségük, hanem igazságosságra, mert akkor mindenki megkapná a maga részét a világ javaiból és akkor nem szorulnának rá a szeretet cselekedeteire. S bár a pápa szerint ebben az érven van némi igazság, de sok hamisság is van benne.²³ A későbbiekben még visszatérünk a gondolatmenet további kifejtésére.

S végül Aquinói Szent Tamás nyomán néhány az igazságossághoz kapcsolt erényről szólnék. Az igazságosság csúcsa az Angyali Doktor szerint a vallásosság, ami annyit jelent, mint megadni Istennek azt, ami neki jár. Az igazságosság további kapcsolt erényei a hétköznapi életben - amelyeket társadalmi erényeknek nevez Szent Tamás - a gyermeki tisztelet, a tiszteletadás, engedelmesség. Az igazságosság következménye a hála erénye. A törvényes megtorlás esetében az arányos büntetés kiszabása jelenti az arany középutat a kegyetlenség és a túlzott engedelkenység között. Az igazmondás erénye is az igazságossághoz kapcsolódik, mert tartozunk embertársainknak azzal, hogy igazat mondjunk nekik. A kedvesség erénye középutat képez a hízélgés és a kötekedés között. S végül a bőkezűség társadalmi erénye is ide tartozik, amely két véglet, a fösvénység illetve a pazarlás közötti helyes középutat jelenti.²⁴

Aquinói Szent Tamás tanításában az igazságosság sarkalatos erényének gyakorlása az emberi közösségek olyan lételeme, amely nélkül ma sem boldogulhatunk. Az ember természeténél fogva közösségi lény, csak közösségben tud élni. A közösséget meg kell becsülni, s benne minden tagjával szemben alkalmazni kell az igazságosság kritériumát. Az Angyali Doktor által kidolgozott erkölcsi tanítás, az erények rendszere ma is tanulságos és számos követendő gondolatot tartalmaz, melyek időről időre a pápai enciklikákban is megjelennek.

²³ XVI. BENEDEK PÁPA: *Deus caritas est kezdetű enciklikája*, Szent István Társulat, 2007., 30. oldal.

²⁴ SZABÓ SÁNDOR BERTALAN OP: *Aquinói Szent Tamás erénytana*, jegyzet, Sapientia, Budapest, 2010., 17. oldal

IV. RERUM NOVARUM: AZ ELSŐ SZOCIÁLIS ENCIKLIKA

Luigi Taparelli szicíliai származású jezsuita volt a katolikus társadalmi tanítás egyik legfontosabb előkészítő személye. Ő alkotta meg a társadalmi igazságosság addig ismeretlen fogalmát a XIX. században. Taparelli számára világossá vált, hogy az igazságosság nem lehet csupán az egyén erkölcsi megítélésének egyik kategóriája, hanem a modern társadalom állapotának és struktúráinak minősítésére is szolgál. Nemcsak az egyén, hanem a társadalom is lehet igazságos vagy igazságtalan. Taparelli, mint a római Pápai Gergely Egyetem oktatója, Vincenzo Gioacchino Peccinek, a későbbi XIII. Leó pápának tanára volt.²⁵ Így a Rerum Novarum létrejöttére is hatással volt.

Még egy személyt kell kiemelni, akinek életműve meghatározó volt az enciklika létrejöttében és tartalmában. Wilhelm Emmanuel von Ketteler püspök, - akit munkás-püspökként is szokás emlegetni - kifinomult igazságérzettel rendelkezett, a német és a világ katolikusainak lelkiismereteként jellemezték. Felismerte az iparosodás folyamatával járó igazságtalanságokat, s az emberi méltóság nevében tiltakozott ellenük, mondhatnánk a társadalmi igazságosság ügyvédje lett. A gazdagok lelkiismeretéhez fellebbezett először, de rájött, hogy pusztán erkölcsi érvekkel nem jut messzire. A szociális igazságosság nála nemcsak erkölcsi eszmének számított, hanem egyben politikai feladat is volt, amellyel a kormányoknak kell foglalkozni.²⁶

A XIII. Leó pápa nevéhez fűződő Rerum Novarum enciklika (1891) az Egyház társadalmi tanításának első jelentős megnyilvánulása. Nemcsak az aktuális szociális kérdésekkel foglalkozik, hanem általánosabb társadalmi tanítást is tartalmaz. Ezért külön fejezetben, részletesen foglalkozom vele. Létrejöttének kiváltója a liberális kapitalizmus, az ipari társadalom által felszínre hozott munkáskérdés, a marxi szocialista, kommunista nézetek terjedése volt. A szociális körlevél okosan, óvatosan megfogalmazott megnyilatkozás, a pápa nem fejt ki részletes társadalom-elméletet, több kérdést nyitva hagy, de fontos témákban egyértelmű útmutatást ad.²⁷ Megjelöli az igazságosság alapvető feltételeit a korabeli gazdasági és társadalmi viszonyok között.

²⁵ REINHARD MARX: *A tőke – védőbeszéd az emberért*, Szent István Társulat, Budapest, 2009., 131. oldal

²⁶ Uo.: 146. oldal

²⁷ ARNO ANZENBACHER: *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, Budapest, 2001., 130. oldal

Először rövid áttekintést adok az enciklika tartalmáról, majd témánk szempontjából részletezem az igazságos elosztás igényére vonatkozó megállapításokat.

A bevezetésben a munkások helyzetével foglalkozik, majd a szocialista javaslatok – ezen belül is a magántulajdon megszüntetése – elvetésének indoklását adja meg, amit a természetjogra alapoz. Ezt követően a keresztény megoldást fejt ki három szakaszban: először az egyház szerepét tisztázza, és az osztályharc szükségszerűségét cáfolja, majd ismerteti az államra háruló feladatokat, melyeket a közjó előmozdítása, szolgálata jellemez. A közjó, a társadalom alapértékeinek védelme, mintegy kiegyenlítő szerep, az igazságosság érvényesülését segíti elő. Végül a munkaadók és munkavállalók feladataira összpontosít, amelyben a munkások önszervezését, szerveződését szorgalmazza.

A következőkben tekintsük át azokat a konkrét megfogalmazásokat, amelyek az igazságos elosztás igényét jelzik, s mindazt, ami az igazságos társadalom működésére vonatkozik!

Az apostoli körlevél abból indul ki, hogy aki munkát vállal, testi erejét, szorgalmát és szellemi képességeit más valaki rendelkezésére bocsátja, ezt azért teszi, hogy a létfenntartásához szükséges anyagi javakat birtokolhassa. A végzett munkáért jogot szerez nemcsak arra, hogy bérét megkapja, hanem arra is, hogy azt kedve szerint befektesse. Tehát ha bérét megtakarítja és ingatlanba fekteti, a birtok nem más, mint a munkabér, csak más formában. Így a megszerzett tulajdonnal éppen úgy rendelkezhet, mint a megszerzett munkabérrel. A köztulajdonba vétellel valójában a bérmunkások helyzete rosszabbodik, megszüntetve a munkabér befektetésének szabadságát. (RN 4) S ez szemben áll az igazságos elosztás igényével. A magántulajdon létjogosultságának indoklásául azt az érvet is felhossa, hogy Isten a földet az egész emberiségnek adta, azonban az elosztás módját nem határozta meg.

„Azt mondjuk ugyanis, hogy Isten az egész emberi nemnek közösen adta a földet, nem mintha azt akarta volna, hogy annak birtoka egyformán mindenkié legyen, hanem mert Ő maga közvetlenül senkinek sem jelölte ki a részét, hanem az emberek szorgalmára és a népek intézményeire bízta a birtok felosztását.” (RN 7)²⁸

Egy másik fontos gondolat a magántulajdon és a közjó kapcsolatáról:

²⁸ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 32. oldal.

„Egyébként pedig a föld, még ha magánemberek között osztják is fel, ezáltal nem szűnik meg a köz javát szolgálni, mert nincs ember, aki ne a föld termékeiből élne. Akiknek nincs birtokuk, azoknak ezt munkaerejük helyettesíti, s így méltán mondhatjuk hogy az élet fenntartásának alapja kizárólag az a munka, amellyel valaki a földjét műveli, vagy mesterségét űzi, és ennek bére végeredményben nem máshonnan, mint épp a föld sokféle termékéből származik, majd azokra cserélődik be.” (RN 7)

A polgári törvényeknek, ha igazságosak, a természetjogon kell alapulniuk. Az igazságos elosztás egy másik keresztény szempontja lehet az a megállapítás, miszerint mindenkor az embernek kell a középpontban állnia, és az emberek természettől fogva nem egyformák, azaz sok tulajdonságban különböznek egymástól. S ez előny a közösségek számára, mert az ellátandó feladatok, funkciók is különbözőek. Az emberek nem egyformák, de emberi méltóságuk miatt természetesen egyenlő és igazságos elbírálásban kell részesülniük. A fentiekből mintegy levezetve a pápa nem tartja szükségszerűnek az osztályok Marx szerinti túlzott szembenállását. Bírálja a szocialistákat, akik a szegényeknek a gazdagok iránti irigységét szítják, holott a harmonikus társadalomban elvárható, hogy a „két osztály egyet értő kölcsönviszonyban álljon egymással, s megfelelő egyensúlyt tartva egészítse ki egymást. Hiszen teljes mértékben egymásra vannak utalva: sem a tőke munka nélkül, sem a munka tőke nélkül nem lehet meg.” (RN 15) A vallás parancsai segíthetik elő a két osztály megbékélését azzal, hogy figyelmeztetik őket a kötelességeikre, főleg azokra, amelyeket az igazságosság követel meg. Melyek ezek a kötelességek? A munkaadók ne tekintsék rabszolgának munkásaikat, tiszteljék személyiségük méltóságát, mert a munka felemelő, a munkások nem lehetnek a haszon-szerzés eszközei. Nem lehet több terhet rájuk rakni, mint amennyit elbírnak és nem követelhető tőlük olyan, ami nem felel meg koruknak és nemüknek.

„De mindenek felett az a kötelességük, [a munkaadóknak] hogy mindenkinek megadják a járandóságát. A munkabér összegének méltányos meghatározásánál több tényezőt kell számításba venni.” (RN 17)

Az igazságos bér jelszavát, a munkajavadalmak igazságos elosztását Marx örült-ségnek tartotta, mert szerinte a bérmunka rendszere a rabszolgaság egyik formája, függetlenül attól, hogy jobb vagy rosszabb fizetést kap-e a munkás.²⁹

²⁹ REINHARD MARX: *A tőke – védőbeszéd az emberért*, Szent István Társulat, Budapest, 2009., 146. oldal

A pápa ezzel szemben a következőket állította:

„A szocialisták ..., amikor az egyének javait köztulajdonná akarják tenni, valójában valamennyi bérmunkás helyzetét is rosszabbra fordítják, mert megszüntetik a munkabér befektetésének szabadságát, s ezáltal megfosztják a munkásokat családi vagyonuk növelésének és a haszonszerzésnek a reményétől és lehetőségétől.” (RN 4)

Az alacsonyan tartott bér, a magántulajdon korlátozása ellen emelte fel a hangját.

Az igazságos munkabér nem lehet kizárólag a munkaadó és a munkavállaló közötti szabad megegyezés kérdése. A szerződés megkötésekor a munkaadó mindig előnyösebb helyzetben van, mint a munkavállaló. A munkabérnek nemcsak a munkás, de egész családjának tisztességes megélhetését biztosítani kell. Ez a követelmény a természetjogon alapszik és erősebb a megegyezés szabadságánál. A megélhetésen felül az igazságos bérnek lehetővé kell tennie a szellemi és kulturális javakban való részesedést, a függetlenséget és biztonságot a jövőre nézve.³⁰

Az emberi munka egyrészt személyes, ez szabad döntést engedne a bér megállapításban, másrészt azonban a munka szükséges az életfenntartáshoz, ugyanis az életben maradás kötelesség, ellene vételi bűn.

„Ha tehát megengedjük is, hogy a munkás és a munkaadó szabadon állapodnak meg egyebek közt a bér nagyságában, akkor még mindig hiányzik egy természetjogi elem, s az fontosabb és ősbib az egyezkedés szabadságánál: hogy a munkabér elégséges legyen a munkás eltartására, amennyiben az illető jóra való és tisztességesen megdolgozott érte. Ha a munkás kényszerhelyzetben, vagy nagyobb bajtól tartva nyugszik bele ennél keményebb feltételekbe, amelyeket akarata ellenére kell elfogadnia, mivel ezeket a tulajdonos vagy a munkáltató szabja meg, akkor olyan erőszaknak enged, amely ellenkezik a jogszerűséggel.” (RN 34)³¹

Az államhatalom feladata, hogy az igazságosság érvényesüljön, mivel a gazdagok kevésbé szorulnak rá az állam védelmére, a szegények viszont csak az államra támaszkodhatnak. A nehéz és egészségre ártalmas munka esetében célszerű a munkaidő rövidítését elérni. A gyermekmunkára és a nőknek megfelelő munkavégzés biztosítására is figyelmet kell fordítani. A munkásoknak annyi szabadidőt kell biztosítani, amennyi a re-

³⁰ MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Gazdaság és erkölcs*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1995., 166. oldal

³¹ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 47. oldal.

generálódáshoz szükséges. Az állam sem vonhat el közadók címén a magánjavakból a méltányosnál többet. „A magántulajdont az államnak a törvények hatékony védelmével kell biztosítani” (RN 30)

A pápa a keresztény munkás szövetségekben látja a munkáskérdés megoldásának kulcsát, ahol az igazságosság előbbre való a nyereségnél, és a vallásosság mindent megelőz.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az enciklika több vonatkozásban is részletesen foglalkozik az igazságos elosztás kérdéskörével. Az igazságosság igényét a természetjog alapján fogalmazza meg a tulajdonhoz való jog, az igazságos bér iránti igény, a közjó javaiban való részesedés, a szervezkedésben való részvétel tekintetében is. Osztyaharc helyett az igazságosság és a vallásosság alapjára épülő békét szorgalmazza.

V. XX. SZÁZADI ENCIKLIKÁK AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁSRÓL

A RERUM NOVARUM megjelenésének 40., 70., 80., 90., és 100. évfordulóján az éppen regnáló pápa úgy érezte, hogy szociális, társadalmi kérdésekben van aktuális mondanivalója az egyház társadalmi tanításához. Emellett még további két apostoli körlevélben is található utalást az igazságos elosztás igényére vonatkozóan. A teljesség igénye nélkül a következőkben megpróbáljuk rendszerbe foglalni és elemezni őket.

1. Quadragesimo anno kezdetű enciklika

A *Rerum novarum* megjelenésének 40. évfordulójára, 1931-ben XI. Pius pápa adta ki az enciklikát, melyet ő a keresztény társadalmi tanítás Magna Chartájának nevezett. A körlevél három részből áll: az első rész a *Rerum novarum* hatástörténetét tárgyalja, a második rész – a legterjedelmesebb és témánk szempontjából a leginkább érdekes – gazdaságról és a társadalomról szóló egyházi tanítást tartalmazza, a harmadik pedig a kapitalizmus és a szocializmus megítélésével foglalkozik.

Az enciklika létrejöttében szerepet játszott az a tény, hogy egyházi és világi keresztények számára elfogadhatatlan volt, a földi javak ilyen elképesztően aránytalan elosztása, ami nem felelhet meg a teremtő Isten tervének.

A második részben öt témakör szerepel: a tulajdonhoz való jog, a tőke és munka viszonya, a proletársorstól való szabadulás, az igazságos bér rendszere és a társadalmi rend reformja. A tulajdon kapcsán annak kettős jellegéből – individuális és közösségi természetéből – levezetve kiemelésre kerül, hogy nemcsak az egyéni érdekeket, hanem a közjót is figyelembe kell venni. Így külön hangsúlyt kap a gazdagok kötelessége, a jó-tékonykodás, a bőkezűség és nagylelkűség követelménye.

A tőke és munka egymásrautaltsága, egymástól való kölcsönös függésük nem engedi, hogy bármelyikük kisajátítsa a közös eredményből való részesedést, és kizárólag egyiknek, vagy másiknak követelje a haszon egészét. Ez igazságtalan lenne. XI. Pius pápa rámutat arra is, hogy az összeredményből hosszú időn át a tőke túlságosan is nagy részt sajátított ki magának. Ugyanígy igazságtalan az is, ha a munkásság követel mindent magának.

„Ebből az összeredményből a dologi összetevő, vagyis a tőke bizony hosszú ideig túlságosan nagy részt szakított ki. A tőke vindikálta magának a megtermelt javak, a jövedelem egészét, alig hagyva meg a munkásnak annyit, amiből elégségesen pótolhatta volna, újratermelhette volna munkaerejét. Arról szónokoltak, hogy valamiféle abszolút, leküzdhetetlen gazdasági törvényszerűség értelmében az egész tőkefelhalmozás a szerencse kegyelmeit, a tőkéseket illesse, a munkások pedig – ugyanezen törvényszerűség értelmében – örökké tartó nincstelenség és nyomor bilincseiben tartoznak élni.”³² (QA 54)

A helyes részesedés alapelve, hogy a tőke és a munka együttes hatásának eredményét, a javak állandóan növekvő teljességét a közjóra vonatkozó igazságosság értelmében a köz hasznára kell bocsátani. A közjó sértetlensége, a közérdek kívánja ezt meg.

„A társadalmi igazságosságnak és jogszerűségnek ez a törvénye tiltja, hogy egyik osztály elzárja a másikat a termelés növekményéből való részesedéstől”³³ (QA 57)

³² TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 74. oldal.

³³ Uo.: 75. oldal.

„Mindenkinek meg kell tehát kapnia a javakból az őt megillető részt; el kell érni, hogy a megtermelt javak elosztása a közjó vagyis a társadalmi igazságosság szabályainak megfelelően álljon helyre és azokhoz igazodjék. Mert minden normális ember tudja, hogy ma az elosztás rendjét a néhány dúsgazdag és számlálhatatlan szegény ember közötti mérhetetlenül nagy különbség következtében roppant súlyos mértékvesztés nyomorítja meg.”³⁴ (QA 58)

A proletársorstól való megszabadulás útjának azt tekinti a pápa, hogy „a megtermelt javak csak méltányos arányban halmozódjanak fel a gazdagoknál és megfelelő bőrségben áramoljanak azok felé, akik megtermelik ezeket.”³⁵ (QA 61)

Az igazságos bér rendszerével kapcsolatban a pápa fő mondanivalója, hogy a bér-munkaszerződés önmagában nem jogszerűtlen, de kívánatos és örvendetes, ha valamilyen mértékben társadalmi szerződéssel egészítik ki, ez esetben a munkások és alkalmazottak mintegy társtulajdonosok lesznek, részt vesznek a vagyon kezelésében és részesednek a megtermelt haszonból. Az igazságos bér nagyságának megállapításánál három szempontot emel ki: a munkás és családja megélhetése, a gyár életképessége, a közjó.³⁶

A társadalmi igazságosság azt követeli meg, hogy törekedni kell arra, hogy munkás és családjának megélhetéséhez elsősorban a családfőnek kell elegendő fizetéshez jutnia. A családayák fő és sajátos feladatának ugyanis a gyermeknevelést tekintették.

„A munkabér nagyságának megállapításánál számításba kell venni a vállalat, illetve a vállalkozó szempontját is. Igazságtalan olyan mértéken felüli bérezést követelni, amit a vállalat nem bír el, mert az tönkremenésével járna, következésképpen a munkásoknak is kárára volna”³⁷ (QA 72)

Ha a vállalat vezetése nem megfelelő, ez nem lehet jogcím arra, hogy a béreket csökkentse, továbbá ha a vállalatot méltánytalan terhek sújtják, ezzel végső soron a munkásokat rövidítik meg.

A munkabérnek az általános gazdasági viszonyokhoz, a közjóhoz is alkalmazkodnia kell. A közjó szempontjából fontos, hogy a munkavállalók a bérükből félre is

³⁴ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (SZERK.): *Az EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSA – DOKUMENTUMOK*, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, BUDAPEST, 1992., 76. oldal.

³⁵ Uo.: 77. oldal.

³⁶ ARNO ANZENBACHER : *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, Budapest, 2001., 139. oldal

³⁷ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (SZERK.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 79. oldal.

tudjanak tenni. Ugyancsak fontos, hogy a dolgozni akarók munkaalkalomhoz jussanak. Ez a szempont szoros kapcsolatban van a munkabér nagyságával, mert a megfelelő bér növeli a munkaalkalmakat, míg az akár lefelé, akár felfelé túlhajtott bér csökkenti azt.³⁸

„Ellentétes tehát a társadalmi igazságossággal a személyes haszon érdekében a közjó szempontját figyelmen kívül hagyva a munkabéreket akár túlságosan alacsonyra leszorítani, akár túl magasra emelni. A társadalmi igazságosság ugyanakkor azt is követeli, hogy az elgondolásokat és a célokat a lehetőségek szerint összhangba hozva úgy szabályozzák a béreket, hogy a lehető legtöbben találjanak munkát és szerezzenek szükségleteiknek megfelelően elégséges jövedelmet.”³⁹ (QA 74)

A társadalmi rend reformja tekintetében a pápa két dologra hívja fel a figyelmet: a körülmények megváltoztatására és az erkölcsök megújulására. Itt kell megemlítenünk a szubszidiaritás elvének kifejtését, amely a későbbiekben nagy karriert futott be, az Európai Unió és tagjai viszonyának egyik fő alapelvevé vált:

„Amit az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt a hatáskörükből kivenni és a közösségre bízni tilos; éppen úgy mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes rendjének felforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni – szubszidiálni – köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztani vagy bekebelezni azokat.”⁴⁰ (QA 79)

A szubszidiaritás elve erkölcsi értelemben az igazságosságra irányuló elv. Megsértése jogszerűtlenség, azaz véttség az igazságosság ellen.

A gazdaság szabályozásának alapelveként a társadalmi igazságosságot és a társadalmi szeretetet emeli ki XI. Pius. Szükségszerű, hogy az egész társadalmi élet intézményeit az igazságosság hassa át. Amint a szabad piac helyére a gazdasági hatalom lépett, a profit-hajszát a mindent elsöprő hatalomvágy váltotta fel. Ez az állami tekintély elvesztésével járt „holott ennek minden pártos törekvéstől mentesen egyedül a közjóra és az igazságos-

³⁸ MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Gazdaság és erkölcs*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1995., 166.oldal

³⁹ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 80.oldal.

⁴⁰ Uo.: 81.oldal.

ságra figyelve királynőként és legfőbb bíróként a magasban kell trónolnia.”⁴¹ (QA 109)
Leszámolva az individualizmus és a kollektivizmus veszélyeivel „a tőke és munka viszonyát bele kell szorítani az ún. kölcsönös igazságosság legszigorúbb törvényeinek keretébe, kiegészítve a keresztény szeretettel.”⁴² (QA 110)

Összefoglalva tehát az enciklika a méltányos elosztás és az igazságos munkabéren kívül a társadalmi munkamegosztás, az állam részvételét szabályozó elv, - a szubsidiaritás - tekintetében is tudott újat hozni az egyház szociális tanításába. A szociális igazságosság fogalmának bevezetésével – melyet nyolc alkalommal is említ az enciklika – a közjóhoz való kapcsolódást fejt ki részletesen.

2. Mater et Magistra kezdetű enciklika

A *Rerum novarum* 50. évfordulóján, 1941-ben XII. Pius pápa Pünkösdi rádió üzenetben emlékezett meg az évfordulóról. XII. Pius pápa ugyan nem adott ki társadalom-etikai jellegű enciklikát, de vonatkozó tanítását a negyvenes évek elején megtartott rádióüzeneteiben tette közzé, melyeknek ismétlődő központi gondolata a világbékére való törekvés szükségességének bemutatása volt. Az 1944. évi karácsonyi beszédében a társadalmi berendezkedés legmegfelelőbb formájaként a demokráciát ajánlotta.⁴³

XXIII. János pápa 1961-ben a *Rerum novarum* 70. évfordulójára adta ki apostoli körlevelét, mely a társadalmi rendszer szinte minden lényeges kérdésével kapcsolatban állást foglal, de elsősorban gazdaságetikai kérdéseket tárgyal. Ez a körlevél fordulatot hozott az eddigiekhez képest stílusában, lazább, közérthetőbb és közvetlenebb. A pápára egyébként is jellemző, hogy ő kezdeményezte a párbeszédet nemcsak a hívő, hanem minden jóakarató emberrel. Amellett, hogy visszamenőlegesen foglalkozik a korábbi enciklikákban megfogalmazott témákkal számos új területen fogalmaz meg súlyponti kérdéseket a társadalmi változások függvényében, mint a mezőgazdaság speciális helyzete, továbbá a nemzetközi méretekben megnyilvánulóvá váló problémák terén. A társadalmi igazságosság kérdése is kiterjesztésre kerül az egész világra vonatkozóan.

⁴¹ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (SZERK.): *Az EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSA – DOKUMENTUMOK*, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, BUDAPEST, 1992., 88.oldal.

⁴² Uo.: 88.OLDAL.

⁴³ HOLLÓ LÁSZLÓ: *Az társadalmi tanítás az egyház gyakorlatában*, Keresztény szó <http://www.keresztenyszó.katolikos.ro/archivum/2010/november/3.html>

Az enciklikából azokat a főbb megállapításokat vesszük sorra, amelyek az igazságos elosztás igényében meghaladják a korábbi enciklikákban leírtakat, illetve kihangsúlyoznak fontos igazságokat.

„Nem hisszük, hogy csupán XIII. Leó enciklikájáról való méltó megemlékezés okán kell most körlevelet kibocsájtanunk; azért is tesszük, hogy egyrészt a világban bekövetkezett változásoknak megfelelően újból megerősítsük és kifejtsük elődeink útmutatását, másrészt pedig körültekintően leírjuk az egyház tanítását a mai újszerű és súlyos kérdésekkel kapcsolatban.”⁴⁴ (MM 50)

Az államvezetésről, amelynek feladata a közjóról gondoskodni megállapítja a pápa, hogy a korábbinál sokkal több lehetősége van, hogy a feszültségeket csökkentsék a gazdaság egyes szférái, régiói illetve a világ országai között, hogy elejét vegyék a tömeges munkanélküliségnek.

Az enciklika egyik lényeges újdonsága, hogy megfogalmazza a közjó fogalmát, kettős értelemben is, mint célt és mint feltételrendszert, mely meghatározásra a legtöbb pápai körlevélben oly gyakran hivatkoznak.

„A társadalmi kapcsolatrendszer fejlődését olyan módszerekkel lehet - tehát kell - biztosítani, amelyek a leginkább mozdítják elő az emberek javát, a hátrányokat pedig minden úton-módon eleve kiküszöbölik, vagy legalábbis csökkentik. (MM 64)

Ahhoz azonban, hogy erre a kívánatos eredményre lehessen jutni, az államok vezetőinek világosan tisztázniuk kell a közjó helyes fogalmát, ami magában foglalja a társadalmi élet azon feltételeinek összességét, melyek révén az egyének teljesebben és akadálytalanul képesek tökéletesedésük felé haladni.”⁴⁵ (MM 66)

Egy egész fejezetben foglalkozik a munkabér kérdésével, amelyben külön kiemeli, hogy a mérce: az igazságosság és a méltányosság.

„Amint nem engedhető meg a munkabér mértékének a szabad verseny törvényei alá vetése, éppen úgy nem diktálhatják azt a munkaadó döntései sem: ezen a téren minden körülmények között az igazságosság és a méltányosság szabályait kell figyelembe venni. Ezek pedig megkövetelik, hogy a munkásnak annyi bért fizessenek, amennyi az emberhez mélt-

⁴⁴ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 116. oldal.

⁴⁵ Uo.: 119. oldal.

tó életre és a család eltartására elégséges. A méltányos munkabér megállapításánál azt is figyelembe kell venni, hogy először is mennyivel járul hozzá az egyén a gazdaság javainak előállításához, aztán hogy milyen a dolgozót foglalkoztató vállalat anyagi helyzete, mi mindent követel a népgazdaság érdeke, különös tekintettel itt az általános foglalkoztatottság szempontjára és végül mi az a nemzetközi gazdasági érdek, amely több eltérő struktúrájú és volumenű nemzetgazdasági kapcsolatban jelenik meg” (MM 71)^{46,47}

A II. világháború után az országok gazdaságai ütemesen fejlődnek, ezért különösen fontos, hogy a társadalmi igazságosság szempontja érvényesüljön, azaz az anyagi javak bővüléséből származó előnyökből a nemzet minden rétege méltányosan részesedjék. Arra kell ügyelni és törekedni, hogy a lakosság egyes rétegei közötti objektív különbségek ezzel ne növekedjenek, hanem ellenkezőleg, a lehetőségek szerint csökkenjenek. (MM 73)

Egy ország gazdasági jólétét nem az általa birtokolt anyagi javak összegével kellene mérni, hanem e javaknak az igazságosság szabályai szerinti elosztásával, vagyis azaz, hogy képes-e az állam minden polgára fenntartani, sőt kiteljesíteni önmagát (közjó), hiszen a nemzetgazdaságnak éppen ez a rendeltetése. (MM 74) Ez egy radikálisan új gondolat akkor, amikor mindennek fokmérője a GDP.

Az igazságosság követelményét azonban nemcsak az elosztás elveiben, hanem a munkáltatás szabályozásában is érvényesíteni kell. Ehhez szükséges a felelősségérzet és a szolidaritás szellemének erősítése. S bár a szociális biztonságot nyújtó társadalombiztosítási rendszer egyre elterjedtebb, az állami gondoskodás mellett továbbra is tág tere van az egyének emberiségének és a keresztény felebaráti szeretetnek.

XXIII. János pápa a szociális kérdés új aspektusaival is foglalkozik, ő az első, aki nagy figyelmet szentel a mezőgazdaságnak illetve a mezőgazdaságban dolgozók problémáinak. Világosan látta, hogy nemcsak az ipari munkások és munkaadók kapcsolatait kell újjáalakítani az igazságosság és a méltányosság követelményeinek megfelelően, hanem a gazdaság egyes szektorainak és ágazatainak kölcsönös kapcsolatait, sőt még nem-

⁴⁶ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 121. oldal.

⁴⁷ Itt három sarkalatos elem jelenik meg: - a bér biztosítsa a megélhetést, - díjazza a jobb teljesítményt (itt ne az egyenlőség domináljon), - vegye figyelembe a vállalat/ a gazdaság teljesítőkéességét (ha a vállalat tönkremegy, munkahelyek szűnnek meg). vö.: Alford-Naughton: *Menedzsment, ha számít a hit*, Kairosz, Budapest, 2009.

zetközi téren is a gazdaságilag és társadalmilag eltérő fejlettségű országok viszonyát is.

48

A mezőgazdaság helyzetének kiegyensúlyozására a vidék felzárkózását tartja kívánatosnak, ezen belül az alapvető közszolgáltatásokat, az egészségügyi rendszert elérhetővé kell tenni, továbbá az úthálózat, a közlekedés, a postai és távközlési hálózat fejlesztését, a földművelést segítő intézmények létrehozását, sajátos hitel- és adórendszer alkalmazását. A földművesek a kölcsönös bizalmon alapuló szolidaritás mentén segízési és szakmai szervezetekbe kell tömörülniük, mint ahogy a szervezett munkások teszik.

A társadalmi igazságosság megköveteli, hogy az eltérő fejlettségű országok közötti kiegyenlítődés menjen végbe. Mindezt a kölcsönös függés és a tartós béke miatt kell megtenniük.

„Azok a nemzetek, amelyek az anyagi javak nagy és sokféle bőségét élvezik, nem hagyhatják figyelmen kívül a többieket, akik roppant nehézségekkel küzdenek, és nyomorúságukban majdnem éhen halnak, s még az alapvető emberi jogoknak sem képesek kellően érvényt szerezni.”⁴⁹ (MM 157)

A szociális tanításról, amelynek fénye az igazság, célja az igazságosság, fő ereje pedig a szeretet, nemcsak beszélni kell, hanem a gyakorlatban alkalmazni, ezért fontos, hogy minél több keresztény ember vegyen részt a gazdasági és társadalmi életben. A világiak számára megfogalmazott feladat újdonságot jelentett XXIII. János pápa tanításában a korábbi egyházi megnyilatkozásokhoz képest.

VI. A II. VATIKÁNI ZSINAT ÉS AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁS IGÉNYE

A II. Vatikáni Zsinat tanítása szerint „az Egyház mintegy szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének”

⁴⁸ MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Az Egyház szociális tanítása*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997., 104. oldal.

⁴⁹ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 139. oldal.

(*Lumen gentium* 1). Ezért az Egyház számára nem lehet közömbös, hogy az emberek miként bánnak embertársaikkal és önmagukkal. Az emberi élet szentségének hangsúlyozása és védelme az Egyház mindenkori feladata. Az Egyház kötelessége, hogy szüntelenül vizsgálja és az evangélium fényénél értelmezze az idők jeleit, elemezze a változásokat és a mai világ egyensúlyhiányait, egyensúly zavarait. A Zsinat kihangsúlyozza, hogy minden emberhez kíván szólni.

A *Gaudium et spes* (Az Egyház a mai világban) kezdetű konstitúciója (1965) az emberi személy méltósága és egyéni valamint társadalmi feladatok iránti hivatása terén kifejtett elgondolásai után korának olyan égető kérdéseivel foglalkozik, mint a házasság és család, a kultúra, a gazdasági, a társadalmi és a politikai élet, a népek közötti kapcsolatok és a béke.

Témánk szempontjából a társadalmi-gazdasági élettel foglalkozó fejezet érdemel kiemelt figyelmet. Már az elején leszögezi a dokumentum, hogy „az ember ugyanis megteremtője, középpontja és célja az egész társadalmi-gazdasági életnek.” (GS 63). Ez döntő fontosságú alapelv a későbbi pápai megnyilatkozásokban is megjelenik: II. János Pál pápa kifejti, hogy a munka értékének elsődleges alapja maga az ember, aki alanya a munkának. (LE 27) A kor gazdálkodását az embernek a természet fölött egyre növekvő uralma jellemzi. Azonban sokan a gazdasági élet túlzott bővületébe kerülnek, olyannyira, hogy az egész egyéni és társadalmi életet egyfajta gazdasági szemlélet itatja át. Az embert termelő eszköznek, a munkát árunak tekintik. (LE 29,30)

A *Gaudium et spes* így folytatódik:

„Most amikor a gazdasági élet fejlődése képes volna csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket, ha ésszerűen, emberségesen irányítanák és egybehangolnák, lépten-nyomon inkább csak elmérgesíti a helyzetet, sőt helyenként a gyengébbek szociális viszonyainak rosszabbodását és a szegények megalázását idézi elő. Még mindig óriási tömegek nélkülözik a legszükségesebbeket is, ugyanakkor mások, még a kevésbé fejlett vidékeken is, dúskálva élnek és tékozzolják a javakat. Egymás mellett él a fényűzés és a nyomor. Míg kevesek kezében rendkívül nagy hatalom összpontosul, addig sokaknak úgyszólván semmi lehetőségük sincs arra, hogy a saját kezdeményezésükből és a saját felelősségükre cse-

lekedjenek, hiszen gyakran emberi személyhez méltatlan élet- és munkakörülmények között vergődnek.”⁵⁰ (GS 63)

Az egyensúly hiányát állapítja meg a gazdaság ágazatai, régió és a nemzetek között is, mely a világbékét is veszélyeztethetik. Felhívja a figyelmet arra, hogy a termelés fokozásának alapvető célja nem a termékek halmozása, sem pedig a haszon vagy a hatalom, hanem az ember szolgálata. Az igazságosság és a méltányosság igényeinek kielégítésére kell törekedni, hogy a gazdasági egyenlőtlenségek mielőbb megszűnjenek.

A korábbi enciklikákban megfogalmazott követelményeket az alábbiak szerint foglalja össze:

„Ebből következik, hogy mindenkinek kötelessége becsületesen dolgozni, és hogy mindenkinek joga van a munkához. Adott körülmények között a társadalom kötelessége, hogy a maga részéről is hozzásegítse tagjait megfelelő munkaalkalmakhoz. Végül pedig figyelembe véve kinek-kinek munkakörét és teljesítményét, valamint a vállalat helyzetét és a közjót, úgy kell megfizetni a munkát, hogy az ember mind önmagának, mind övéinek méltó életet biztosíthasson anyagi, társadalmi, kulturális és lelki szempontból egyaránt. Mivel a gazdasági tevékenység többnyire emberek együttes erőfeszítéséből jön létre; ezért igazságtalanság és embertelenség, ha úgy szervezik és irányítják, hogy belőle a dolgozók bármelyikének kára származzék. Márpedig még napjainkban is gyakorta előfordul, hogy a dolgozók valamiképpen saját munkájuk rabszolgáivá alacsonyodnak. Ezt az úgynevezett gazdasági törvényszerűségek semmiképpen sem teszik jogossá. Ezért a termelőmunka egész folyamatát a személy szükségleteihez és életviszonyaihoz kell igazítani; elsősorban a családi élethez, különös tekintettel a családanyákra, és mindenkor figyelembe véve a dolgozók nemét és életkorát. A dolgozóknak ezen felül módot kell adni arra is, hogy saját képességeiket és személyiségüket éppen a munka végzésében bontakoztathassák ki. És noha idejüket és erejüket lelkiismeretesen ebbe fektetik, legyen még elegendő pihenőjük és szabad idejük is családi, kulturális, társadalmi és vallásos életükre. Sőt, maradjon lehetőségük azoknak az erőknek és képességeiknek szabad kifejlesztésére is, melyeket szakmai munkájuk során esetleg csak kevésbé tudnak kibontakoztatni.”⁵¹ (GS 67)

További figyelmeztetést tartalmaz az alábbi felhívás: „Lehetőségei arányában tehát ki-ki ossza meg és hasznosítsa javait; segítyezze elsősorban azokat az egyéneket és

⁵⁰ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 246. oldal

⁵¹ Uo.: 249. oldal

népeket, akik, illetve amelyek e támogatás révén a maguk lábára állhatnak és így fejlődésnek indulhatnak.” (GS 69)

A beruházásoknak a jövőre kell irányulniuk, hogy munkaalkalmat és jövedelmet biztosítsanak. Akik erről döntenek, felelősséggel tartoznak a jövő nemzedékeinek is, és szemmel kell tartaniuk a gazdaságilag kevésbé fejlett országok szükségleteit is. Pénzügyi dolgokban pedig ügyelni kell arra, hogy a gazdaságilag gyengék igazságtalanul kárt ne szenvedjenek a pénz értékének változása miatt (infláció, árfolyamváltozások).⁵² (GS 70) Nagyon fontos, hogy mind az egyének, mind a közösségek valamilyen formában tulajdonhoz juthassanak. (GS 71)

A II. Vatikáni Zsinat lelkipásztori konstitúciójában többször is hivatkozik XXIII. János pápa meghatározására, a közjó fogalmát illetően. (GS 26, GS 74) „A politikai közösség ... a közjó végett létezik, belőle meríti teljes igazolását és értelmét, benne gyökerезik veleszületett és saját joga.” (GS 74) A részvételi igazságosság jegyében biztosítani kell minden állampolgár szabad és cselekvő részvételét mindenfajta megkülönböztetés nélkül.

„Az egyház pedig elismerésre és tiszteletre méltónak tartja azok munkáját, akik embertársaik szolgálatában az állam javainak szentelik magukat és vállalják e tisztség terheit... Akik alkalmasak vagy alkalmassá tehetőek a politika nehéz, de egyszersmind nemes mesterségére, készüljenek fel rá, és a maguk kényelmével és anyagi érdekeivel nem törődve igyekezzenek azt gyakorolni. Megvesztegethetetlenül és okosan szálljanak síkra minden igazságtalanság és elnyomás, egy-egy személy vagy egyetlen politikai párt önkényuralma és más véleményt nem tűrő intoleranciája ellen. De legyenek őszinték és méltányosak, sőt politikai szeretettel és bátorsággal szenteljék magukat minden ember szolgálatára.”⁵³ (GS 75)

A béke építéséhez az igazságtalanságok, a kirívó gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetésére van szükség. A nemzetek kapcsolataiban is megjelennek az irigység, a bizalmatlanság, a kevélység, uralomvágy, a másik semmibe vétele, önző szenvedélyek. Az egyetemes közjó eléréséhez szorgalmazza a zsinat a nemzetközi közösség intézményeinek létrejöttét, az egészséges gazdasági együttműködést, világkereskedelmet.

⁵² TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 251. oldal

⁵³ Uo.: 255-256. oldal.

„Igazán egyetemes gazdasági rend csak úgy alakulhat ki, ha véget vetnek a szertelen nyereszkesedésnek, a nemzeti nagyravágyásnak, a politikai uralom hajhászásnak, a militarista számításoknak és ideológiákat erőszakosan terjesztő mesterkedéseknek.”⁵⁴ (GS 85)

A keresztények feladatai közül, a segélyek összegyűjtésében és szétosztásában nem a merev és egyöntetű rendszerben való gondolkodást tanácsolja a dokumentum, hanem a jól szervezettséget emeli ki mind egyházmegyei és nemzeti, mind pedig világviszonylatban. Támogatja a többi keresztény felekezettel való együttműködést. A szeretet szelleme az előrelátó, szervezett szociális és karitatív munkát kívánja meg. Végül ezzel a gondolattal zárul a II. Vatikáni Zsinat tanítása:

„A zsinat, látva a mérhetetlenül sok csapást, amely az emberiség nagyobbik részét még ma is sújtja, és óhajtva, hogy az igazságosságból mindenütt több legyen, Krisztus szeretete pedig jobban áradjon a szegényekre, nagyon időszerűnek és szükségesnek véli, hogy az egyház létesítsen valamilyen egyetemes szervezetet. Ennek az legyen a célja, hogy ösztönözze a katolikusok közösségét, hogy törődjék a világ szükségét szenvedő részeinek fejlesztésével, és hogy mozdítsa elő a nemzetek közötti szociális igazságot.”⁵⁵ (GS 90)

VII. ZSINAT UTÁNI ENCIKLIKÁK AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁSRÓL

1. Populorum progressio kezdetű enciklika

VI. Pál pápa 1967-ben adta ki ezt a népek fejlődéséről, haladásáról szóló körlevelet. (Nem tartozik azon szociális körlevelek közé, amelyek az első enciklika kerek évfordulóin jelentek meg.) Az enciklika a nemzetek fejlődésével, valamint a szegény és gazdag országok közötti konfliktussal foglalkozik. Hangsúlyozza a gazdasági igazságosság jelentőségét és kifejti azt, hogy szerinte ez a béke alapja. Véleménye szerint a fejlődés a béke új neve.

⁵⁴ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 264. oldal.

⁵⁵ Uo.: 268. oldal.

Az enciklika az igazságos elosztás igényét nemzetközi szinten részleteiben is megfogalmazza, mivel a szociális kérdés világméreteket öltött. A pápa hivatkozik a II. Vatikáni Zsinatra, s mintegy annak kívánságát teljesítve kiemeli az Igazságosság és Béke Bizottságának⁵⁶ létrejöttét, hogy ezzel is egyengessék a népek közötti társadalmi igazságosság útját. (PP 5)

Az anyagi gyarapodás kérdését az értékrendek torzulásának veszélye mellett vizsgálja meg.

„Sem az egyének, sem a nemzetek nem tarthatják végső céljuknak az anyagi javak egyre növekvő bőségét. Minden gyarapodásnak két oldala van ugyanis: egyfelől szükséges az ember számára, hogy növekedjék általa emberségben, másfelől azonban béklyóba veri ugyanezt az embert, ha úgy törekszik rá mint a legfőbb értékre, ami nem is engedi azután önmagán túltekinteni. Ilyenkor végül a szív megkeményedik, a lélek bezárul a másik ember előtt, s az emberek nem azért alkotnak csoportokat, hogy barátokra, hanem hogy haszonra tegyenek szert, ez pedig csakhamar szembeállítja őket és megbontja közösségüket. Ezért a pusztán gazdasági javak megszerzése mint folyamat nemcsak hogy megakadályozza az ember emberségének növekedését, hanem objektíve ellentétes az ember valódi nagyságával. Azok a népek vagy emberek, akiket megfertőz a fösvénység ragálya, az erkölcsi alulfejlettség legkézzelfoghatóbb tüneteit produkálják.”⁵⁷ (PP 19)

Az ellenpólusról is beszél a pápa:

„Kik élnek ember alatti életet? Azok, akiket annyira sújt az anyagi javak hiánya, hogy még a létminimummal sem rendelkeznek, meg azok, akiket az erkölcsi javak hiánya alacsonyít le- ezt az ember okozza magamagának önzésével. Emberalatti életet élnek azok, akik a vagyonnal vagy a hatalommal való visszaélés, a dolgozók kizsákmányolása, vagy igazságtalan kereskedelmi egyesség következtében kialakult elnyomó társadalmi struktúrák foglyai.”⁵⁸ (PP 21)

A „bűn struktúrái”, - mely a későbbi *Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklikában is kifejtésre kerül – a fentiekben leírt emberi hibákból és bűnökből fakadnak, továbbá egymással összefüggnek. Az anyagi javak túlzott hajhászása miatt kialakul a bűnök

⁵⁶ Az 1967-ben kísérleti jelleggel létrehozott, majd 1974-ben megalapított Iustitia et Pax Bizottság nevét II. János Pál 1988-ban Iustitia et Pax Pápai Tanácsra változtatta. Feladata az Egyház szociális tanításának terjesztése, az igazságosság és béke kutatási eredményeinek gyűjtése. (Magyar Katolikus Lexikon)

⁵⁷ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 286. oldal.

⁵⁸ Uo.: 286. oldal.

struktúrája, aminek következtében az emberek az elnyomó társadalmi struktúrák foglyai válnak.

VI. Pál pápa felhívja a figyelmet a munka kétirányú hatására és az elidegenedés következményeire. A munka egyrészt pénzt, élvezetet és hatalmat ígér, egyeseket önzésre, másokat lázadásra csábít. Másrészt kifejleszti a hivatástudatot, a kötelességérzetet és a szerető szolgálat szellemét. Közben azzal a veszéllyel is jár, hogy az embert megfosztja méltóságától és rabszolgává teszi. (PP 28)

„A pusztán egyéni kezdeményezés és szabad verseny játékszabályai nem fogják sikerre vinni a fejlődést. Hiszen az előrelépésnek nem szabad abba az irányba mennie, hogy a gazdagok vagyonát és hatalmát növelje, a szegények nyomorát pedig konzerválja, s az elnyomottak szolgálatát súlyosbítsa. Szükségszerű, hogy legyenek olyan programok, amelyek támogatják, ösztönzik, szervezik, pótolják és kiegészítik az egyének és a közbülső szerveződések tevékenységét.”⁵⁹ (PP 33)

A szabad piac gyakorlata csak akkor méltányos, ha megfelel a társadalmi igazságosság követelményének. De nem megszüntetni kell, hanem olyan keretek között kell tartani, amelyek jogszerűvé, erkölcsössé, azaz emberivé teszik.

A gazdagok felelőssége mindig nagyobb a szolidaritás, a kötelezettségvállalás tekintetében, ez egyfajta erkölcsi kötelezettséget/szolidaritási kötelezettséget jelent. A népek testvériségében a felelősségek három aspektusát emeli ki az enciklika:

- két nép közötti kölcsönös szolidaritás: a segítségnyújtás kötelezettsége a kevésbé fejlett országok részére;
- két nemzet kapcsolatában a társadalmi igazságosság, a jogszerűség kötelezettsége: az erős és gyenge országok közötti kereskedelmi kapcsolatok helyreállítása;
- az egyetemes szeretet kötelezettsége, amely ahhoz szükséges, hogy az egyes országok fejlődése ne más országok rovására menjen végbe.

A pápa rámutat arra is, hogy az igazságosabb, a teljes és szilárd szolidaritáson alapuló emberi társadalom megteremtését korának két veszélye is fenyegeti: a nacionalizmus és a fajgyűlölet. Végül a valódi béke építését mindennapi feladatnak jelöli ki, az is-

⁵⁹ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 291. oldal.

teni akarat szerint, amely az emberek közötti igazságosság egyre tökéletesebb formáját követeli meg.

„Amikor tehát ellene mondunk a nyomornak, amikor szembezállunk az igazágtalansággal, akkor nem csupán az emberek anyagi jólétét segítjük elő, hanem szellemi és erkölcsi gyarapodásukat is, az emberiség egyetemes érdekét szolgáljuk.”⁶⁰ (PP 76)

2. Octogesima adveniensi kezdetű apostoli levél

VI. Pál pápa közeledvén a *Rerum Novarum* megjelenésének 80. évfordulójához apostoli levelet intézett a Laikusok Tanácsának és a „Iustitia et Pax” Pápai Bizottságának későbbi elnökének, Maurice Roy bíborshoz 1971-ben. Ebben számos a korra jellemző társadalmi problémával foglalkozik: városiasodás, a nők helyzete, új szegénység, rasszizmus, a vendégmunkások és a menekültek helyzete, a tömegkommunikáció, a környezetszennyezés. Majd a liberalizmus és marxizmus, illetve a társadalomtudományok jelentőségének kifejtése következik. Végül a nemzetközi gazdaság és a politika aktuális kérdéseit tárgyalja, továbbá a keresztényeket szociális aktivitásra szólítja fel.

Ebben a dokumentumban is, mint a többiben rögtön az elején feltűnik a nagyobb igazságosságot a világban felhívás. A munkásság jogai közé a méltányos béren kívül olyan új elemek is bekerülnek, mint a betegség idején és az idős korban szükséges támogatás igénye. Az új szegénység megjelenése a csökkent munkaképességű betegek, a társadalmi beilleszkedés zavaraival küzdők, az idősek, a társadalom életéből kívülrekedők körében még nagyobb figyelmet igényel mind az egyház, mind a különböző emberi közösségek részéről. Az emberek egymás közötti kapcsolataiban - még akkor is, ha minden téren a siker hajszolása és az önző érdekek, a kíméletlen versengés jellemző -, törekedni kell arra, hogy nagyobb igazságosság és a felelősségből való fokozottabb részvállalás érvényesüljön. A vak egoizmus és az uralomvágy szüntelenül kísérti az embert. Fontos, hogy az igazágtalan helyzeteket már kialakulásukban átlássuk és uraljuk és az igazságszolgáltatás egyre tökéletesebb módon valósuljon meg.⁶¹ (OA 15)

⁶⁰ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 308. oldal.

⁶¹ Uo.: 324. oldal.

A pápa felemeli hangját az igazságtalan diszkrimináció, a hátrányos megkülönböztetés minden formája ellen akkor is, ha tudjuk, ez a jelenség újra és újra felüti a fejét.

„Akiknek közös a hazájuk, azoknak egytől-egyig egyenlőknek kell lenniök a törvény előtt, ugyanolyan jogalapon kell szabad utat kapniok a gazdasági, a kulturális, a politikai és a társadalmi életbe, és éppen így a nemzeti vagyonból való méltányos részesedéshez is.”⁶² (OA 16)

Már a *Populorum progressio* enciklikában is foglalkozott a szabad letelepedés jogaival, a bevándorlók nehéz és sokszor igazságtalan helyzetével. A társadalmi teendők átgondolására, a szociális politikára ugyanannyi szellemi energiát és anyagi tőkét kellene fordítani, mint amennyit a fegyverkezésre és a technológiai fejlesztésekre elköltenek az államok.

Az ideológiák elemzése során a keresztényeket óva inti a szocializmus csábításától, mely eszmerendszer szeret tetszelegni az igazság, a szolidaritás és egyenlőség szolgálatában, azonban nem mentes az erőszaktól és a kényszerektől. A pusztá erőviszonyok még soha nem biztosították a tartós és valódi igazságosságot. A nemzetek önrendelkezése, saját fejlődésének előmozdítása alapkövetelmény. A demokrácia ne csupán lehetőség legyen a tájékozódáshoz és a véleménynyilvánításhoz, hanem legyenek az emberek rászorítva a feladatokban és a felelősségben való közösségi részvállalásra.⁶³ (OA 47)

A keresztények számára kötelező a cselekvés és kerülendő a közömbösség, még ha kényelmesebb is másokat hibáztatni a jelen viszonyok igazságtalanságai miatt. A világiaknak a célért szabad döntéseket kell hozniuk és kezdeményezéseket kell tenniük.

3. Laborem exercens kezdetű enciklika

II. János Pál pápa 1981-ben a *Rerum novarum* megjelenésének 90. évfordulóján jelentette meg ezt az enciklikát. A május 15-i megjelenést hátráltatta a pápa ellen elkövetett merénylet, s az ezt követő kórházi lábadozás, így csak szeptemberben került a nagy nyilvánosság elé.

⁶² TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 325. oldal.

⁶³ Uo.: 342. oldal.

Az enciklika és a szociális kérdéskör központi témája a munka. Tanítása szerint a munka személyes dimenzióval rendelkezik, a gazdasági folyamatban a munka alanya az ember.

„Az ember tehát mint személy a *munka alanya*; mint személy dolgozik és hajtja végre a munka folyamatához tartozó különböző tevékenységeket, melyeknek -- eltekintve objektív értéküktől -- arra kell szolgálniuk, hogy kibontakoztassa emberi mivoltát és betöltse hivatását, ami őt embervoltából következően mint személyt megilleti.”⁶⁴ (LE 23)

Két fő gondolata, hogy a munka van az emberért és nem fordítva, továbbá a munkának elsőbbsége van a tőkével szemben. Először a munka és az ember kapcsolatát elemzi, majd a munka és a tőke közötti összeütközést vizsgálja a történelem adott szakaszában. Majd a munkások jogait tárgyalja az emberi jogok teljességében. S végül a munka lelki értékéről beszél, amely új megvilágítást ad a témának.

Dolgozatunk témáját tekintve a munkások jogait és kötelezettségeit vesszük első sorban szemügyre az igazságos elosztás iránti igény szempontjából.

A közvetett és közvetlen munkaadó megkülönböztetése során kiemeli a közvetett munkaadók közül az állam szerepét, amelynek feladata, hogy igazságos munkapolitikát folytasson. Az államok közötti kereskedelmi kapcsolatok kölcsönös függést hoznak létre, ahol a kizsákmányolás és az igazságtalanság különböző formái is megjelenhetnek. Külön figyelmet szentel a foglalkoztatottság problémájának. E téren akkor igazságos és kifogástalan a helyzet, ha minden munkaképes ember megfelelő munkahelyet talál. Fontos feladat a különböző foglalkozási ágak között a helyes arányok megtalálása.

A munkabér és más szociális ellátások tekintetében az etikai szempontok elsőlegességét szemlélteti az alábbi két idézet:

„A jelen körülmények között ugyanis nincs fontosabb módja az igazságosság megvalósításának a munkás és munkaadó viszonyában, mint a munkabér. Függetlenül attól, hogy ezt a munkát olyan rendszerben végzik, amelyben a termelőeszközök magántulajdonban vannak, vagy olyanban, amelyben ez a tulajdon valamilyen „társadalmasításon” ment keresztül, a munkaadó (elsősorban a közvetlen munkaadó) és a munkavállaló viszonya a bérből mutatkozik meg, azaz az elvégzett munka igazságos díjazásában.” (LE 87)

⁶⁴ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 377. oldal

Majd folytatva:

„Ezen a ponton újra elérkeztünk az egész társadalmi-etikai rend legelső elvéhez, azaz a *javak közös használatának* elvéhez. Mert bármely rendszerben, tekintet nélkül a tőke és a munka közötti alapvető viszonyra, a munkabér, azaz a munka díjazása az a *konkrét út*, amelyen keresztül az emberek zöme hozzáférhet azokhoz a javakhoz, amelyek közös használatra vannak rendelve: akár a természet javaihoz, akár a megtermelt javakhoz. Egyik is, másik is a munkásember számára a munkabér révén válik megközelíthetővé, amelyet munkája ellenszolgáltatásaként kap. Ebből következően pontosan az igazságos bér lesz minden esetben az egész társadalmi-gazdasági rendszer igazságosságának a bizonyossága, és igazolja a rendszer helyes működését. Nem ez az egyetlen bizonyíték, de nagyon jelentős és bizonyos értelemben az egész gazdálkodás sarkpontja.”⁶⁵ (LE 88)

Az egyház szociális tanításában, mint mindig, ebben az enciklikában is kiemelt helyett kap a családi munkabér.

A kornak megfelelően a nők szerepét illetően olyan munkaszervezésért áll ki a pápa, hogy a karrierjükért ne károsodjon női mivoltuk és családjuk, mert az édesanya szerep nem helyettesíthető. A szociális juttatások célja, hogy biztosítsák a dolgozók és családjuk életét, egészségét, biztonságát. A gyógykezelés, különösen esetleges balesetekkor, az egészségügyi ellátás olcsó vagy ingyenes legyen. A juttatások másik köre a pihenéssel kapcsolatos akár a heti pihenőnapról, akár egy hosszabb időszakról, az évi szabadságról legyen szó. De ugyanide tartozik az öregkor biztonságához, a nyugdíjhoz fűződő jog is. A lényeg, hogy a dolgozó olyan körülmények között végezhesse munkáját, hogy az ne ártson testi egészségének és ne rombolja erkölcsi épségét.⁶⁶ (LE 92)

Az igazságosság egy másik szempontja a részvételi igazságosság kategóriájába tartozó szabad társulás, érdekvédelmi szervezethez, szakszervezetekhez való kapcsolódás. A szakszervezetek tevékenysége belép a politika területére abban az értelemben, hogy a közjó bölcs intézését jelenti. A sztrájk tekintetében még XI. Pius pápa így fogalmazott: „A sztrájk tilos. Ha a felek nem tudnak megegyezni, a hatóság dönt.” (QA 94)

⁶⁵ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 399. oldal.

⁶⁶ Uo.: 400. oldal.

II. János Pál pápa megengedőbb: mint végső figyelmeztetéssel élhetnek az illetékes hatóságok és elsősorban a munkaadók felé, ha igazságos jogaikért fáradoznak. De tilos visszaélni vele.⁶⁷ (LE 99)

Ezt követően kitér a paraszti munka méltóságára, a rokkant emberek helyzetére, jogaira, valamint arra, hogy a munka miatti kivándorlás következtében a vendégmunkások ne szenvedjenek hátrányt.

4. Sollicitudo rei socialis kezdetű enciklika

Mielőtt rátérnénk az enciklika részletes elemzésére meg kell említenünk az Amerikai Egyesült Államok Katolikus Püspöki Konferenciájának körlevelét *Gazdasági Igazságot mindenkinek címmel* adtak ki 1986-ban. A körlevél végleges változatának összeállítását intenzív, nyilvános vita előzte meg. Témánk szempontjából a 2. fejezetet kell kiemelnünk, amelyben részletesen kifejtésre kerülnek gazdasági kérdések.

A *Populorum progressio* kibocsátásnak 20. évfordulójára írta II. János Pál pápa 1987-ben ezt a körlevelet a társadalmi fejlődésről. Ez a pápa 7. kiadott enciklikája, mely 7 fejezetet ölel fel. Méltatja elődje témafelvetését és az egyházi tanítóhivatal képességét és készségét a folytonosságra és a megújulásra. Az idők változó körülményei és eseményei megkívánják, hogy az egyház időről időre hallassa hangját. A *Populorum progressio* újdonságát három pontban foglalja össze:

- a fejlődés erkölcsi és kulturális jellegének hangsúlyozása
- a társadalmi kérdés horizontjának széles kitárása. A létfontosságú eszközök egyenlőtlen elosztása világméretű problémát jelent.
- annak kinyilvánítása, hogy fejlődés egyenértékű a békével. Az igazságosság követelménye csak egyetemes összefüggésben valósulhat meg.

A mai világról lesújtó képet fest a pápa, a nyomor miatt reményvesztettek az emberek, Észak és Dél között a szakadék inkább mélyül, a fejlődés ütemében fellelhető különbségek még fokozzák ezt. A kulturális elmaradottság, írástudatlanság, jogfosztottság, hátrányos megkülönböztetés nem csökken, sőt nő. Külön kitér a nemzetközi eladósodás problémájára is. Mindezekben kiemelkedő okként a Kelet és Nyugat közötti ellentétet,

⁶⁷ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (SZERK.): *AZ EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSA – DOKUMENTUMOK*, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, BUDAPEST, 1992., 403. oldal.

feszültséget jelöli meg. A világ megosztottsága mellett szót emel a fegyverkezés, a terrorizmus ellen is. A negatív vonások mellett felsorol néhány pozitív sajátosságot is.

Az igazi emberi fejlődés c. fejezetben rámutat a pápa arra, hogy a javak és szolgáltatások pusztá felhalmozása nem elegendő az emberi boldoguláshoz. A túlfellettség, a fogyasztói társadalom pocskol és termeli a hulladékot, ugyanúgy elégedetlenséget okoz, kielégületlenséghez vezet. Már VI. Pál pápa is utalt a „birtoklás” és „létezés” közötti különbségre.⁶⁸ Káros, ha egyesek birtoklása mások létezését sérti, veszélyezteti.

A Katolikus Egyház Katekizmusa a 7. parancsolat (Ne lopj!) kapcsán A gazdasági tevékenység és a társadalmi igazságosság c. fejezetben foglalja össze az igazságos elosztás iránti igényt.

„Korunk egyik legnagyobb igazságtalansága a földtekén abban áll, hogy csak kevesen birtokolnak sokat, és sokan szinte semmit. Ez a javak és szolgáltatások rossz elosztásának igazságtalansága, hiszen eredetileg ezek mindenki számára adattak.”⁶⁹ (SRS 28)

Az első szociális enciklikában is foglalkoztak már a javak egyetemes rendeltetéséről szóló tanítással és aztán több enciklikában is visszatértek erre. Az elosztás igazságtalansága folyamatosan napirenden tartja a témát, és a pápák a helyes irány követésére hívják fel a figyelmet. A változtatás során, a valódi fejlődésben a belső mértéket nem szabad szem elől téveszteni. A népek fejlődésének elősegítése, szolgálata mindenkinek kötelessége és felelőssége mindenkivel szemben.

Az eltúlzott liberalizmus ideológiája, a csupán gazdasági síkra szorított fejlődés során „az emberi személyt és legmélyebb igényeit alárendeli a gazdasági érdekek és a profitnak.”⁷⁰ (SRS 33)

„Jogosan beszélünk a „bűn struktúráiról”, amelyek ... a személyes bűnben gyökereznek, és ezért mindig a személyek konkrét tetteihez kapcsolódnak, akik ezeket létrehozzák, megerősítik és felszámolásukat megnehezítik. Így megerősödve terjednek, és további bűnök forrásaivá lesznek az ember magatartását befolyásolva” (SRS 36)

⁶⁸ A témának széleskörű irodalma van: pl. Erich Fromm: Birtokolni vagy létezni?, J. Kavanaugh: Krisztus követése a fogyasztói társadalomban c. könyve

⁶⁹ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 507. oldal.

⁷⁰ Uo.: 511. oldal.

A profit utáni kizárólagos vágy és a hatalomvágy nemcsak egyénekre jellemző, hanem nemzetekre, szembenálló tömbökre is. Itt egyértelműen erkölcsi rosszról van szó, sok bűn együttes eredményéről, amely a „bűn struktúráihoz” vezet. (SRS 37) Új elem az enciklikában, az ökológiai szempontok hangsúlyozása, kiemelve, hogy a teremtés javai mindenkit megilletnek.

Az enciklika egyik kulcspontja a szolidaritás elvének részletes kifejtése. Az egyház szociális tanításának egyik legfontosabb elve a szolidaritás. A fogalom meghatározásánál érdemes egy kis kitérőt tenni. A tanítóhivatali dokumentumokban egészen a Gaudium et spes-ig nem találkozhatunk a szolidaritás pontos fogalmával, jóllehet az általa jelölt gondolat folyamatosan jelen van.⁷¹ Hétköznapi értelemben a szolidaritás összetartást, összefogást, kölcsönös kötelezettségvállalást, egymás megsegítésének készségét jelenti. A szolidaritás az emberi lét, a közösség létalapja.⁷² A szolidaritás fogalma egyrészt értelmezhető az igazságosság síkján (jogi kötelezettségek) és a boldog élet síkján (erények, szeretet kötelezései), vagy – másként fogalmazva – társadalometikai (intézmények, szabályrendszerek) illetve individuáletikai (szubjektív-erkölcsi szolidaritás érzület) dimenzióban.⁷³ XI. Pius Quadragesimo anno enciklikájában a fenti különbséget a társadalmi igazságosság és a társadalmi szeretet (önkéntes, karitatív segítőkészség) kifejezésekkel írta le.

Az igazságosság és a szolidaritás szoros kapcsolatban áll a közjóval. A szociális igazságosság és a közjó igazságossága az Egyház társadalmi tanításában szinonim fogalmak. II. János Pál pápa beszél elsőként a szolidaritásról, mint alapelvről, amit az alábbiak szerint határoz meg:

„A szolidaritás, mint erkölcsi és társadalmi magatartás, mint erény. Ez nem holmi szánsalom és bizonytalan irgalmasság, vagy felületes részvét annyi szenvedő ember iránt, hanem ellenkezőleg: *eltökélt akarat és állandó gondoskodás a közjóért, azaz mindenkiért külön-külön és összességében, mert mindnyájan felelősek vagyunk egymásért.*”⁷⁴ (SRS 38)

⁷¹ ARNO ANZENBACHER: *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, Budapest, 2001., 186. oldal.

⁷² MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Az Egyház szociális tanítása*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997., 122. oldal.

⁷³ ARNO ANZENBACHER: *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, Budapest, 2001., 188. oldal.

⁷⁴ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 516. oldal.

A szolidaritás egy közösségben akkor hatékony, ha tagjai egymást személynek ismerik el.⁷⁵ Kedvező jelenség, hogy a szegények egymás iránti szolidaritása növekvő tendenciát mutat. A béke a népek szolidaritásának gyümölcse.

„A béke a szociális és nemzetközi igazságosság révén érhető el, de azoknak az erényeknek gyakorlásával is, amelyek az együttélést segítik és megtanítanak egymásra utalva élni, egymáshoz kapcsolódva, egymásnak ajándékozva és egymástól elfogadva jobb világot teremtsünk. Nem kétséges, hogy a szolidaritás keresztény erény.”⁷⁶ (SRS 39, 40)

A bűn struktúráit, az eltorzult rendszereket az emberi és keresztény szolidaritás gyakorlásával győzhetjük le. Az egyház nem javasol gazdasági, politikai rendszereket vagy programokat, de társadalmi tanítása erkölcsi iránymutatást ad. Mindig kiáll a szegények és az egyetemes szolidaritás mellett.

5. Centesimus annus kezdetű enciklika

Az enciklikát a *Rerum novarum* kibocsátásnak 100. évfordulóján adta ki II. János Pál pápa 1991-ben. A pápa az egyház társadalmi tanításának átfogó szintézisét adja. Példaként idézzük a szolidaritás elvét. XIII. Leó ezt a barátság szóval jelölte meg, XI. Pius a szociális szeretet kifejezést használta, VI. Pál pedig a szeretet civilizációjáról beszélt.⁷⁷ (CA 10)

A dokumentum először méltatja az első szociális enciklikát, majd a jelen társadalmi kérdéseire vonatkoztatja azt. Ezt követően olyan gazdaságetikai gondolatokat fejt ki, amelyek a szocializmus utáni piacgazdaság, a fogyasztói társadalom, az ökológia illetve a fejlődés problémáira irányítják a figyelmet. Az állam és a kultúra kapcsolatában a szabadság és igazság viszonyát vizsgálja a demokrácia és az emberi jogok szempontjából.

Napjaink új dolgai közül említésre méltó figyelmeztetések:

„A társadalom és az állam biztosítani tartozik továbbá a bérek olyan színvonalát, amely lehetővé teszi a munkásnak és családjának megélhetését, valamint a bizonyos mértékű tatarékoskodást. Nem csekély erőfeszítéseket tesz szükségessé, hogy a munkások egyre na-

⁷⁵ Látható tehát, hogy a szolidaritáselv a katolikus társadalmi tanítás másik alapelve, a perszonalitáson (személyiségelven) nyugszik.

⁷⁶ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 517. oldal.

⁷⁷ Uo.: 541. oldal.

gyobb ismeretekkel és jobb felkészültséggel rendelkezzenek, hogy munkájuk hatékonyabbá és termelékenyebbé váljék. De megköveteli az éber felügyeletet és a megfelelő törvényi intézkedéseket is, hogy elejét vegyék a kizsákmányolás szégyenteljes jelenségének, különösen a legvédtelenebb munkások, a bevándoroltak és a leszakadtak kárára. ... Végül szavatolni kell az „emberi” munkaidő és a megfelelő pihenőidő tiszteletben tartását éppúgy, mint azt a jogot, hogy a munkás érvényre juttathassa személyiségét a munkahe-lyen, anélkül, hogy bármilyen módon is sértenék lelkiismeretében vagy méltóságában.”⁷⁸ (CA 15)

Ha a szabadság az önszeretettel azonosul, akkor ez az egyéni érdek korlátlan érvényesítéséhez vezet, és az igazságosság követelményét semmibe veszik. Ez tévút. A gyűlölet és igazágtalanság csak akkor hatalmasodik el az emberen és a nemzeteken, ha ideológiák szentesítik és szervezik. A II. világháború után kialakuló társadalmi rendszerek közül pozitív véleményt fogalmaz meg a pápa a szociális igazságosságtól áthatott, demokratikus társadalomról, ahol arra törekednek, hogy

„fenntartsák a szabadpiaci viszonyokat és a pénz értékállóságával valamint a szilárd társadalmi kapcsolatokkal, megteremtsék a tartós és egészséges gazdasági fejlődés feltételeit, amelyek között az emberek munkájukkal jobb jövőt teremthetnek maguknak és gyermekeiknek. Ugyanakkor igyekeznek elkerülni, hogy a piaci mechanizmusok legyenek az emberi élet egészének egyedüli meghatározó tényezői, és alá akarják rendelni ezeket a mechanizmusokat a nyilvános ellenőrzésnek, amelyben érvényesül az elv, hogy a föld javai közös használatra rendeltettek. A munkaalkalmak bizonyos bősége, egy szilárd társadalombiztosítási rendszer, amely szolgáltatást is nyújt, a hatékonyan működő szervezetek szabad társulása, a szociális védettség munkanélküliség esetén, a társadalmi életben való demokratikus részvétel lehetősége, mindezeknek együttesen meg kellene szüntetnie a munka „áru” jellegét és szavatolnia kellene annak lehetőségét, hogy azt az ember méltóságához illően végezze.”⁷⁹ (CA 19)

A materializmus alapján álló fogyasztói társadalmat viszont kritikával illeti.

Az 1989-es év eseményeit kedvezően értékeli, kiemelve a keleti blokk országaiban azt a tényt, hogy békés küzdelem eredményeképpen következett be, csupán az igazság és az igazságosság fegyvereire támaszkodott. Ezekben az országokban a gazdaság, az erkölcs

⁷⁸ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (SZERK.): *AZ ÉGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSA – DOKUMENTUMOK*, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, BUDAPEST, 1992., 545. OLDAL.

⁷⁹ Uo.: 548. oldal.

helyreállítására van szükség, olyan erények felélesztésére, mint az igazmondás, a megbízhatóság és a szorgalom. Nem feledkeznek el azonban a harmadik világ és a szegények felélesztésének szükségességéről sem. Küzdeni kell a totalitarizmus, az önkényuralmi rendszerek feléledése ellen, továbbá a haszonelvű, hedonista propaganda terjedése ellen, valamint a vallási fundamentalizmus ellen.

„Semmilyen valódi fejlődés sem lehetséges, ha nem tisztelik az embernek azt a természet adta jogát, hogy megismerhesse az igazságot és az igazság szerint éljen”⁸⁰ (CA 29)

II. János Pál pápa elismeri és kimondottan hangsúlyozza a szabadpiaci gazdaság, a vállalkozás és a haszon pozitív értékeit. De arra is felhívja a figyelmet, hogy az egyéni érdekek hajszolása nem valósítja meg a közjót és nem biztosítja a javak igazságos elosztását.⁸¹ E téren kiemelt szerep jut az igazságosság nevében a szakszervezeteknek és más munkásszerveződések számára.

A szocializmussal szemben a szabad munka, a vállalkozás és az együttműködés társadalma nyújt alternatívát. Az egyház elismeri a haszon jogszerű funkcióját, de a haszon nem lehet a gazdaság, a vállalkozás eredményességének, a sikerességének egyetlen és kizárólagos fokmérője. Itt már előrevetítődik a profit cél helyett eszköz jellege.

„A vállalkozás célja ugyanis nem kizárólag a haszonszerzés, hanem cél maga a vállalkozás is, mint *emberek közössége*, mert az emberek különböző módon törekednek alapvető szükségleteik kielégítésére, és az egész társadalom szolgálatára alkotnak ilyen sajátos csoportot. A profit tehát szabályozó szerepet tölt be a vállalkozás életében, de nem kizárólagos. Itt ugyanis *más emberi és erkölcsi tényezőket* is számításba kell venni, amelyek - legalábbis hosszú távon - ugyanúgy lényegesek a vállalkozás életében.”⁸² (CA 35)

A túlzott fogyasztás, az ökológiai problémák, amikor az emberiség mértéktelenül fogyasztja a föld és saját életének erőforrásait, a környezetszennyezés mellett a humán ökológia, az emberi környezet rombolása és az elidegenedés hátrányos következményeire is rávilágít.

Az enciklika külön fejezetet szentel az állam, a demokratikus rendszerek válságtüneteinek.

⁸⁰ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 556. oldal

⁸¹ MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Gazdaság és erkölcs*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1995., 174. oldal

⁸² TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 561. oldal.

Olykor azt látjuk, „hog az ember elveszítette azt a képességét, hogy döntéseit a közjónak megfelelően hozza. A társadalom részéről jelentkező követeléseket pedig nem mindig a jogszerűség és az erkölcs kritériumai szerint teszik mérlegre, hanem inkább aszerint, hogy mekkora választói vagy pénzügyi súlyt képeznek a követelések mögött álló csoportok. A politikai erkölcsök ilyen elferdülései idővel bizalmatlansághoz és fásultsághoz vezetnek; a lakosság politikai aktivitása és polgári szelleme aláhanyatlik, ha úgy érzi, hogy semmibe veszik és becsapják.”⁸³ (CA 47)

Az államnak a gazdaságban több feladatot is el kell látnia az enciklika szerint. Biztosítani a stabil pénzt, a hatékony közszolgáltatásokat, hogy aki dolgozik, az élvezhesse munkája gyümölcsét, az emberi jogok érvényesítését, továbbá:

„az állam kötelezettségei közé tartozik a vállalkozási tevékenység elősegítése azáltal, hogy olyan körülményeket teremt, amelyek munkaalkalmakat biztosítanak, abban az esetben pedig, ha a vállalkozási aktivitás nem megfelelő vagy válságba jutottak, ösztönző és támogatóintézkedéseket hoz.”⁸⁴ (CA 48)

De minden esetben be kell tartani a „kisegítés elvét”, azaz a szubszidiaritás elvét, amelynek lényegét a *Quadragesimo anno* enciklika fogalmazza meg (ld. QA 79).

„Azzal, hogy az 'atyáskodó állam' közvetlenül beavatkozik és megszünteti a társadalom felelősségét, az emberi erők elfecsérlését és az államapparátus mértéken felüli növekedését idézi elő, amelyet már inkább a bürokrácia logikája irányít, semmint az ügyfelek szolgálatának gondja, s a költségek is óriásira duzzadnak.”⁸⁵ (CA 48)

II. János Pál ebben az enciklikában sem felejtkezik el a szolidaritás, a világméretű összefogás, az evangelizáció fontosságának hangsúlyozásáról.

Az Egyház szociális tanítása azonban a tettek tanúsága által válik hitelessé. Az ember iránti szeretet, a szegények iránti szeretet az igazságosság előmozdításában ölt testet. Ahhoz, hogy az igazságosság érvényesüljön, hogy az emberi törekvések sikerrel járjanak, szükség van az isteni kegyelemre. A pápa a körlevél végén Mária közbenjárását is kéri.

⁸³ TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992., 572. oldal.

⁸⁴ Uo.: 572. oldal.

⁸⁵ Uo.: 573. oldal.

VIII. CARITAS IN VERITATE ÉS AZ IGAZSÁGOS ELOSZTÁS IGÉNYE

A *Caritas in veritate* XVI. Benedek pápa 3. enciklikája, mely 2009 júniusában jelent meg, egy nappal az olaszországi G-8 csúcstalálkozó megkezdése előtt. Központi témája az emberi fejlődés, azaz az ember teljes értékű fejlődése a szeretetben és az igazságban. A szeretet és igazságosság közötti viszony bonyolult és sokrétű kapcsolatot jelent, soha sem választhatók el teljesen egymástól. A pápa első – *Deus caritast est* – enciklikájának „Igazságosság és szeretet” címet viselő fejezetében is már összekapcsolja a két fogalmat. Két alapvető igazságra figyelmeztet a pápa.

„Az állam alapelvének az igazságosság megvalósításának kell lennie, s hogy az a célja egy igazságos társadalmi rendnek, hogy a szubszidiaritás elvének tiszteletben tartásával mindenki megkapja a maga részét a társadalom javaiból. Ezt a keresztény államtan és szociális tanítás is mindig hangsúlyozta.”⁸⁶

„A társadalom és az állam igazságos rendje a politika központi feladata. Az olyan állam, melyet nem az igazságosság határoz meg, csak egy nagy rablóbanda lenne, miként egyszer Ágoston mondta: - Ha tehát kiiktatják az igazságosságot, mi egyebek az országok, mint nagy rablóbandák? -”⁸⁷

Minden politikának célja, ezért belső mértéke is az igazságosság, amely erkölcsi természetű. Az igazságos társadalmat a politikának kell megteremtenie, de az Egyház sem maradhat ki a küzdelemből.

A másik igazság az alábbiakban foglalható össze:

„A szeretetre – a *karitászra* – mindig szükség lesz, még a legigazságosabb társadalomban is. Nincs olyan igazságos államrend, mely fölöslegessé tehetné a szeretet szolgálatát. Aki a szeretetet meg akarja szüntetni, arra törekszik, hogy az embert mint embert szüntesse meg. Vigasztalásra és segítségre szoruló szenvedés mindig lesz. Magányosság mindig lesz. Olyan anyagi szükséghelyzetek is mindig adódnak, melyekben a megélt felebaráti szeretet segítségére van szükség.”⁸⁸

⁸⁶ XVI. BENEDEK PÁPA: *Deus caritas est kezdetű enciklikája*, Szent István Társulat, 2007., 31. oldal.

⁸⁷ Uo.: 32. oldal.

⁸⁸ Uo.: 34. oldal.

A pápa itt is kiemeli a szubszidiaritást és a szolidaritást az állam és az egyház együttműködésében.

E rövid kitérő után térjünk vissza a *Caritas in veritate* enciklikához, melynek lényegét az alábbiakban szó szerint idézem.

„*Szeretet az igazságban*: ez az az alapelv, amely körül az Egyház társadalmi tanítása fog, olyan alapelv, amely a morális tevékenységnek irányt mutató kritériumokban ölt cselekvő formát. Ezek közül különösen két olyan kritériumra kívánom felhívni a figyelmet, melyeket speciálisan a globalizáció útját járó társadalomban követel meg a fejlődés érdekében végzendő munka; ezek: *az igazságosság és a közjó*.”

„[Ahol] társadalom létezik, ott jog is létezik; minden társadalom kidolgozza a maga sajátos rendszerét az igazságossággal kapcsolatban. *Ám a szeretet túlhalad az igazságosságon*, mert szeretni annyi, mint adni, odaadni a másiknak azt, ami az „enyém”; ugyanakkor a szeretet soha nem létezik igazságosság nélkül, amely azt követeli, hogy megadjuk a másiknak azt, ami az 'övé', ami léte és működése alapján megilleti. Nem tudok a másiknak a 'magaméból' ajándékozni, ha előbb nem adtam meg neki azt, ami az igazságosság alapján jár neki. Aki szeretettel van mások iránt, az mindenekelőtt igazságos velük szemben. Az igazságosság nemcsak hogy nem idegen a szeretettől, nemcsak hogy nem a szeretet alternatívája vagy paralel megfelelője: az igazságosság elválaszthatatlan a szeretettől... Másfelől viszont a szeretet felülmúlja az igazságosságot és teljessé teszi azt az ajándékozás és a megbocsátás logikájában. 'Az ember városát' nem csupán a jogok és a kötelességek alkotta viszonyok mozdítják elő, hanem sokkal inkább, és még ezt megelőzően, az ingyenesség, azaz az irgalom és a közösség alkotta viszonyok. A szeretet az emberi kapcsolatokban is mindig Isten szeretetét jeleníti meg, ez ad teológiai és üdvösségre segítő értéket az igazságosság minden művének a világban.”⁸⁹ (CV 6)

„Szeretni valakit annyi, mint a javát akarni, és hatékonyan tenni azért. Az egyén java mellett létezik az a jó is, amely az egyének közösségi életéhez kapcsolódik: ez a közjó...A közjó akarása és az érte való munkálkodás *az igazságosság és a szeretet követelménye*. A közjóért munkálkodni annyi, mint egyrészt gondozni, másrészt igényelni az intézmények olyan együttesét, amely jogilag, polgárilag, politikailag, kulturálisan strukturálja a társa-

⁸⁹ XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate kezdetű enciklikája*, Szent István Társulat, 2009., 9. oldal.

dalmi életet... A globalizáció útját járó társadalomban a közjó és az érte végzett munka szükségképpen az egész emberiséget átfogó dimenziót ölt.”⁹⁰ (CV 7)

XVI. Benedek pápa méltatja elődjei VI. Pál pápa *Populorum progressio* és II. János Pál *Sollicitudo rei socialis* enciklikáinak kiemelkedő jelentőségét. Ezt abban látja és láttatja, hogy azok a társadalmi tanítás céljaként a fejlődést állították be, ami nem csupán a nagyobb jóléttel fémjelzett anyagi fejlődést jelenti, hanem a katolikus emberképnek megfelelő teljes ember fejlődését.

A gazdaság problémáival, s benne a 2008-as gazdasági válsággal kapcsolatban az okokat nem a globalizációban, hanem az emberek erkölcsi hiányosságaiban látja. „a globalizáció sem nem jó, sem nem rossz eleve. Azzá lesz, amivé az emberek teszik.”⁹¹ (CV 42) Rámutat arra, hogy bár abszolút számokban mérve növekszik a világ gazdasága, de növekednek az egyenlőtlenségek is. A gazdagabb országokban a társadalom új csoportjai szegényednek el, új típusú szegénységek keletkeznek. A globálissá váló piac bizonyos versenyelőnyök elérése miatt olyan folyamatokat is elindít, amelyek a szociális biztonság hálózatának csökkenésével járnak, ami veszélyt jelent a munkások számára. Az országok költségvetésük egyensúlyba hozása érdekében gyakran a szociális kiadásokat nyirbálják meg.

„A munkából való kikerülés, az állami vagy magánsegélytől való tartós függés fenyegeti a személy szabadságát és kreativitását, valamint családi és társadalmi kapcsolatait, továbbá nagy lelki és spirituális szenvedésekkel jár együtt.”⁹² (CV 25)

A személy méltósága és az igazságosság követelménye is megköveteli, hogy prioritása legyen a munkához jutásnak és a munka megtartásának.

A pápa annak a felismerésnek is hangot ad, miszerint az élelemhez és a vízhez való jog minden mérlegelés és megkülönböztetés nélkül valamennyi emberi lény egyetemes joga. A testvériség, az érdeknélküliség, az ajándékozás, a keresztyén reménység mind fontos kapcsolatban van az igazságossággal.

A gazdasági fejlődést taglaló fejezetben külön foglalkozik a piac és az igazságosság kapcsolatával.

⁹⁰ XVI. BENEDEK PÁPA: *CARITAS IN VERITATE KEZDETŰ ENCIKLIKÁJA*, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, 2009., 10. oldal.

⁹¹ Uo.: 57. oldal.

⁹² Uo.: 32. oldal.

„A piac, amennyiben a kölcsönös, általános bizalom légköre veszi körül, az az intézmény, amely lehetővé teszi, hogy olyan emberek találkozzanak össze, akiket mint gazdasági szereplőket a kapcsolataikat szabályozó megállapodás irányítja, akik érték- arányossági alapon kicserélik javaikat és szolgáltatásaikat szükségleteik és vágyaik kielégítése céljából. A piac az úgynevezett *kölcsönös igazságosság* alapelveinek alanya, mert ez a fajta igazságosság az egyenlő felek közötti adás- és kapás-viszonyt szabályozza. Az Egyház társadalmi tanítása azonban soha nem mulasztotta el világossá tenni az *osztó igazságosság*, valamint a *társadalmi igazságosság* jelentőségét sem, éppen a piacgazdaság szempontjából; nemcsak azért, mert a piacgazdaság a tágabb társadalmi és politikai közegbe ágyazódik bele, hanem ama szélesebb viszonyhálóza miatt is, amelyben maga a piac is tevékenykedik. Ha a piac egyedül a cseretárgyak értékegyenlőségének alapelveire hagyatkozik, akkor valójában nem képes megteremteni azt a társadalmi kohéziót, amire pedig éppen neki van szüksége ahhoz, hogy jól működjön. A piac a szolidaritás és a kölcsönös bizalom belső formái nélkül nem képes teljességgel betölteni gazdasági szerepét.”⁹³ (CV 35)

Ma éppen ezzel a bizalommal van probléma. A pápa szerint a gazdag országok, ha a szegény országokat segítik, ezt erőforrásként kellene, hogy tekintsék.

„Mindenképpen tévesnek kell tartanunk azt az elgondolást, miszerint a piacgazdaságnak ahhoz, hogy optimálisan működjön, felépítéséből következően szüksége van egy bizonyos arányú szegénységre és fejletlenségre.”⁹⁴ (CV35)

Szeretet és igazság, mindkettő Isten ajándéka az ember számára. Az igazság által áthatott szeretet, amiből az igazi fejlődés kiindul, nem a mi művünk, hanem ajándékként kapjuk. Isten szeretete az igazságosságért és a népek fejlődéséért végzett munkában bátorít bennünket, hogy mindenki javának kereséséért tovább dolgozzunk.

Az enciklika további jelentős megállapításait a következő fejezetben Henry Ford nézeteivel összehasonlítva emelem ki.

⁹³ XVI. BENEDEK PÁPA: *CARITAS IN VERITATE KEZDETŰ ENCIKLIKÁJA*, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, 2009., 46. OLDAL.

⁹⁴ Uo.: 47. oldal.

IX. PÁRHUZAMOK HENRY FORD NÉZETE ÉS A CARITAS IN VERITATE ENCIKLIKA KÖZÖTT

Henry Ford *Életem és működésem* c. 1926-ban magyarul is megjelent könyvében vall élethivatásáról és vállalkozói tevékenységéről. Ford termelészervező tevékenységének, a futószalagrendszerű gyártás bevezetésének kritikai elemzése, annak hátrányos következményeinek felsorolása most nem tárgya a dolgozatnak. Azonban az egyház társadalmi tanításának legfontosabb elvei a munkát illetően, mint a munka elsőbbsége a tőkével szemben, a munka és az ember összetartozása, a jogok és kötelességek viszonya, az emberi méltóság, az igazságosság a bérezésben, mind megjelenik Henry Ford értékvilágában, erkölcsi felfogásában, puritán egyszerűségében. Könyvében visszatükröződik a szolid termelő munka tisztelete, melynek egyetlen célja a szükségletek kielégítése, minél olcsóbban. Mindenkinek dolgoznia kell és munkájáért meg kell kapnia bérét és lehetőleg a haszonból is részesedjék.

Mindezek illusztrálására álljon itt néhány idézet, (a dőlt betűs idézetek Henry Ford könyvéből származnak, a normál idézetek a Caritas in veritate enciklikából) .

Henry Ford könyvének bevezetésében az alapvető elvek kifejtése során ezt írja:

„Az én felfogásom szerint az erő, a gép, a pénz és a javak csak annyiban hasznosak, amennyiben az élet szabadságához járulnak hozzá. Csak eszközök a célhoz.” (15. oldal)

S mit olvashatunk XVI. Benedek enciklikájában:

„VI. Pál elevenen felismerte a gazdaság struktúráinak és az intézményeknek a jelentőségét, de éppen ilyen világosan értette azt is, hogy mindezek eszköztermészetű dolgok az emberi szabadság számára.” (CV 17) „A profit hasznos dolog, ha mint eszköz arra a célra irányul, amely értelmet ad annak, ahogyan megtermelik, és ahogyan felhasználják. Ha azonban a profit kizárólagos céllá válik, ha helytelen módon állítják elő, és ha figyelmen kívül hagyja a közjót, mint végső célt, azzal a veszéllyel jár, hogy lerombolja a gazdagságot és szegénységet okoz.” (CV 21)

Henry Ford kijelenti: Az ember a teremtés legfőbb lénye. Akármilyen történik is, ő mindig ember marad. (227. oldal)

Mit találunk az enciklikában?

„a legfontosabb tőke, amelyet elsősorban kell védeni és értékelni, maga az ember, a személy a maga teljességében: „Az ember az egész gazdasági és társadalmi élet forrása, középpontja és végcélja”. (CV 25)

Az üzlet nem jelent mást, mint munkát. De a termelt dolgokkal való spekulációnak nincs semmi köze az üzlethez. (18. oldal) Csak készpénzért adtunk el, pénzt nem kölcsönöztünk és kerültünk mindennemű közvetítőkereskedelmet. Nem voltak nyomasztó adósságaink és nem nyújtózkodtunk takarónkon túl. (61.oldal) Nem vagyunk a pénzkölcsönzés ellenségei és a bankárok ellen sem foglalunk állást. Csak ama törekvés ellen küzdünk, amely a munka helyett kölcsönt akar a vállalkozásba fektetni. Az üzletembernek a saját feje jobb tőke, mint a bankkölcsön. (159.oldal) A hitel hatalma révén a bankár valósággal uralkodik a vállalkozó felett. (177.oldal) A bankok ne legyenek az ipar urai, hanem csak szolgálói. (181.oldal)

Hasonló következtetést tartalmaz az enciklika is:

„El kell kerülni a pénzügyi források spekulatív céllal történő felhasználását, azt a kísértést, hogy csak rövid távú profitra törekedjenek, a vállalkozás tartós fenntarthatósága helyett” (CV 40)

Gazdag és szegény között van a nép nagy tömege, amely sem nem gazdag, sem nem szegény. Dolgozni kell mindenkinek. A valóságban nincsenek kialakult osztályok, csak olyan emberek, akik dolgoznak, és olyanok, akik nem akarnak dolgozni. Az „osztályok”, amelyekről annyit olvasunk, merő fikciók.(265.oldal) Az egyetlen igazi munkásvezér az, aki a munkásokat sztrájk, szabotázs és éhínség helyett munkához és rendes díjazáshoz segíti. A munkást meg kell oltalmazni néhány veszedelmes eszmétől. A tétlenség még sohasem teremtett munkaalkalmat, csak bajokat. (268.oldal) Mindenképpen jogosult az olyan sztrájk, amely méltányos feltételeket és igazságos béreket akar kikényszeríteni. (270.oldal)

Mit mond az enciklika a szakszervezetekről?

„A munka témájáról töprengve helyénvaló, ha utalok arra a sürgető szükségletre is, hogy a munkavállalók szakszervezetei, amelyeket az Egyház állandóan követel és támogat, legyenek nyitottak azok előtt az új kilátások előtt, amelyek ma a munka világában felmerülnek.”(CV 64)

Henry Ford szerint a teljesítményt szolgáló munka alapelvei: (24-25.oldal)

1. Ne félj a jövőtől és ne tiszteld a múltat. A múlt csak annyiban hasznos, amennyiben megmutatja a fejlődés útját és módját. Az üzletben sok bajt okoz a bevett szokásokhoz való ragaszkodás. (47.oldal) „Mindent még jobban lehet csinálni, mint ahogy eddig csináltuk” (93. oldal) A tanulás célja nem az, hogy agyunkat megtöltsük adatokkal, hanem, hogy megtanítsuk gondolkodásra használni értelmünket. A puszta ismeretgyűjtés a leghaszontalanabb foglalkozás. (259.oldal)

A munka és a szakmai tudás univerzális szükséglet. (CV 40)

2. A konkurenciára ne tekints. A reklámok közül legkedvezőtlenebb az, ha az embernek elégedetlen vevője akadt. (46.oldal)

3. A teljesítményt többre becsüld a nyereségnél. A nyereség ne alapja, hanem eredménye legyen a teljesítménynek. A pénz a munka gyümölcse. Téves felfogás az, ha valaki egy árucikket nem azért állít elő, hogy szolgálatot tegyen a közösségnek, hanem azért, hogy mennél több pénzt szerezzenek vele. A pénz önmagában nem érték, munkaeszközök vételére és előállítására szolgál. A nyereségnek a termelésből kell származnia. (45.oldal) A tisztességes és méltányos haszon édestestvérek. (96.oldal)

4. A termelés nem azt jelenti, hogy olcsón vásároljunk és drágán adjunk el. Azt állítom, hogy jobb sok árucikket kevés nyereséggel, mint keveset nagy nyereséggel eladni. (160. oldal)

Természetesen nem állíthatjuk, hogy Ford fenti alapelvei minden tekintetben megállnák ma is a helyüket, de ennek elemzése most nem célunk.

A világ meg van áldva gazdagsággal és mégis szűkséget szenved. A szegénység és a háború, ez a két nagy elkerülhető ok közös töből sarjad. (183.oldal) Minden pazarlás visszaélés és minden visszaélés pazarlás. (187.oldal) A pazarlás és kapzsiság megakasztják a valódi teljesítményt. A pazarlás és kapzsiság nem szükségképpen bajok. A pazarlás nagyjából cselekményeink hiányos megismeréséből vagy pedig a kivitelüknél való hanyagság folytán áll elő. A kapzsiság a rövidlátás elfajzása. (23.oldal) A helyes fogyasztás a csalhatatlan zsinórmérték. A fogyasztás pozitív, aktív és éltető. (188.oldal)

„A gazdaság egyik legnagyobb feladata éppen az erőforrások minél hatékonyabb felhasználása, nem pedig a pazarlás, miközben annak is tudatában kell lenni, hogy maga a hatékonyság fogalma nem értéksemleges fogalom.” (CV 50)

Vegyük csak elő a munka és a tőke kapcsolatait. Minden üzlet tulajdonképpen társas viszony, ha annak egynél több egyénre van szüksége. Az üzlettulajdonosnak és társainak viszonya kölcsönös. (114.oldal)

Az enciklika kiegészíti:

„A vállalkozásjelleg ott van minden munkában, ha azt személyes tetteként (*actus personae*) értelmezzük; ez az oka annak, hogy minden munkásnak lehetősége van megtennie a maga hozzájárulását, tudatában annak, hogy valamilyen értelemben „a sajátjában dolgozik”. Jó okkal tanította VI. Pál, hogy „minden munkás – teremtő”.(CV 41)

Ezt a kérdést II. János Pál pápa *Laborem exercens* kezdetű enciklikájában sokkal részletesebben fejti ki, azonban a hasonlóság Henry Ford nézeteivel még sokkal feltűnőbb.

Mennyit képes az üzlet fizetni? Szigorú társadalmi igazságszolgáltatás csak becsületes munkából származik. Aki sokat alkot, annak sokat kell hazavinnie. A jótékonyágnak a bérkérdésben nincs helye. Kiváló munkát nem követelhetünk tartósan megfelelő elismerés nélkül.(117.oldal) A munkabérnek fedeznie kell a munkás összes kötelezettségeit a gyáron kívül. Azonkívül élete alkonyán szabadítsa őt meg a gondtól, amikor már többé nem dolgozhat. Ugyanakkor állampolgár is, aki hozzájárul a maga részével a nemzet gyarapodásához. Azonkívül háztartás feje is és talán gyermekek apja, akiket keresményéből eltartania, sőt valami hasznosra is kell taníttatnia.(120.oldal). Van a munkabérben valami szentség – ez tartja fenn az otthont, a családot, a belső jólétet. (163.oldal) A gyors béremelkedés csak az emberek kapzsiságát ébreszti fel, de teljesítőképességüket csökkenti. (127.oldal)

Mit tanít erről az egyház? A szociális enciklikák az igazságos, a méltányos bér kérdésével sokat foglalkoznak, a legtöbbször a családi bér szükségességére utalnak. Az előző fejezetekben ezeket a szempontokat részletesen vizsgáltuk. A *Caritas in veritate*-ban az alábbi megfogalmazás érdemel kiemelés.

„De mit jelent a „méltóság” kifejezés a munka világára alkalmazva? Olyan munkát jelent, amely minden társadalomban valamennyi férfi és valamennyi nő lényegéből fakadó mélt-

tóságának kifejeződése; szabadon választott munkát jelent, amelyből a munkát vállaló férfiak és asszonyok közösségük fejlődése javára szabadon részesedhetnek; olyan munkát, amely ilyen módon lehetővé teszi a munkások számára, hogy minden megkülönböztetés nélkül nagyra becsüljék őket munkájukért; olyan munkát, amely lehetővé teszi a család szükségleteinek kielégítését és a gyermekek iskoláztatását anélkül, hogy őket is munkára kényszerítené; olyan munkát, amely lehetővé teszi a munkavállalók számára, hogy szabadon szervezkedhessenek és hallathassák a hangjukat; olyan munkát, amely a munkásnak elegendő teret enged, hogy újra fellelje saját személyes, családi és lelki gyökereit; olyan munkát, amely a nyugalomba vonuló munkavállalóknak méltó körülményeket biztosít.” (CV 63)

Az alapvető gazdasági elv a munka, az erkölcsi alapvető elv az embernek a munkához való joga. ...A munka, egyedül csak a munka az egészségre, a gazdagságra és a boldogságra vezető biztos út. (20.oldal) A munka az élet talpköve és önbizalmunk alapja. A napibér és díjazás voltaképpen előrefizetett osztalék. A bérrendszer tökéletesítése egyedül az, ami egyengeti az igazságosság útját. (122.oldal)

Utóbbinak cáfolatát adja részben az alábbi idézet:

„Az Egyház társadalmi tanítása mindig úgy tartotta, hogy az igazságosság a gazdasági tevékenység valamennyi fázisára vonatkozik, mivel az embert és az ember szükségleteit érinti. A források felkutatásának, a finanszírozásnak, a termelésnek, a fogyasztásnak és a gazdasági körforgás összes többi fázisának vannak megkerülhetetlen morális implikációi.” (CV 37)

A nyereség 3 részre oszlik: az első rész a vállalaté, hogy szilárd, fejlődőképes és egészséges legyen, a második a munkásoké, akiknek segítségével jött létre a nyereség, a harmadik pedig bizonyos mértékben a közönségé is. A sikerrel járó vállalkozás mind a három félnek fizet osztalékot: a szervezőnek, a termelőnek és a vevőnek egyaránt.(164.oldal)

Minderről XVI. Benedek pápa véleménye:

„A munkásjogok védelmének csökkenése, vagy a haszonból való részesedés rendszereinek megtagadása abból a célból, hogy az ország nemzetközi téren versenyképesebb legyen – ez megakadályozza a hosszú távú fejlődés elérését.” (CV 32) és: „Tény, hogy egyre inkább terjedőben van az a meggyőződés, miszerint a vállalkozói magatartás nem lehet egyedül a tulajdonosok érdekeire tekintettel, felelősséget kell viselnie az összes többi, a vállalkozás életében részt

vállaló szereplőért is: a munkásokért, az üzleti partnerekért, a termelés különböző elemeinek beszállítóitól és az érintett közösségért.” (CV 40)

Az olyan tőke, amely nem teremt állandóan új és jobb munkaalkalmat, haszontalan, mint a homok. Az a tőke, amely a munkás életviszonyait állandóan nem javítja és napi munkabérért nem irányítja igazságosabban, voltaképpen eltévesztette hivatását. A tőke legfőbb célja nem az, hogy több pénzt teremtsen, hanem, hogy odahasson, hogy a pénzt az élet megjobbításának szolgálatába állítsa. (195.oldal)

S mit olvashatunk mintegy 90 év múlva?

„A legfőbb érdeklődésre az emberek életkörülményeinek meghatározott környezetben való javítása számít, ami által képesek lehetnek eleget tenni azoknak a kötelezettségeiknek, amelyek megvalósítását jelenlegi szükséghelyzetük lehetetlenné teszi számukra.” (CV 46)

Nincsen dőrebb állítás és az emberiségnek semmivel sem teszünk rosszabb szolgálatot, mint azzal, ha azt mondjuk, hogy minden ember egyenlő. Az emberek egymás között egyenlőtlenek és az a félreértett demokratikus hiedelem, amely minden embert egyenlővé akar tenni, csak arra való, hogy a haladást gátolja. Nem minden ember képes egyforma szolgálatot teljesíteni és nincs a természetben két dolog, amely egymáshoz teljesen hasonlítana. (21. oldal) A testi fogyatkozás nem ok arra, hogy bármely munkakeresőt visszautasítsunk. Általában tért hódított, hogy mindazokat, akik testi munkára nem alkalmasak, közjótékonyaságból kell eltartani. A vak, vagy a nyomorék, ha kellő helyre állítjuk, ugyanazt végezheti, és hasonló díjazást kaphat, mint a teljesen egészséges ember. Azt hiszem, kevés helye van a jótékonyaságnak a világon, legalábbis az alamizsnaadás formájában való könyörületnek. Üzlet és jótékonyaság legkevésbé sem egyeztethetők össze. (103.oldal) A fejlett ipar abban a helyzetben van, hogy nagyszámú testi fogyatkozásban szenvedő embertársának adhat jól fizetett munkát. Gazdasági szempontból a legnagyobb pazarlás, amikor a testileg kevésbé értékeseket a társadalom terhére írják. Munkát nem azért kapnak, hogy megélhessenek, hanem, hogy a kétségbeeséstől megmentse őket. (104.oldal) Adni könnyű; az adományt feleslegessé tenni sokkal nehezebb. Az átmeneti segélynyújtás nem lehet végérvényes. A hivatásszerűen gyakorolt jótékonyaság nemcsak szívtelen, hanem még sérti is azokat, akiken segít. Lealacsonyítja a megszorultat és eltompítja annak önértékét. (209.oldal)

Végül álljon itt egy idézet, amely már nem XVI. Benedektől származik, hanem II. János Pál *Laborem exercens* kezdetű enciklikájából, annak is azon fejezetéből, amelyben a rokkantak emberi méltóságával, foglalkoztatásuk problémáival és megbecsülésükkel foglalkozik.

„Ők is teljes értékű emberi személyek, veleszületett, szent és sérthetetlen jogokkal, és a testükben levő szenvedések és korlátozottságok ellenére még inkább fölragyogtatják az ember méltóságát és nagyságát. Hiszen azt a személyt, aki valamilyen fogyatékoságot hordoz, mivel összes jogaival rendelkezik, segíteni kell abban, hogy képességeinek megfelelően könnyebben kapcsolódják be a társadalom életébe minden szinten és minden vonatkozásban.”... „Minden egyes társadalom alakítsa ki a megfelelő szervezet ahhoz, hogy megtalálják, vagy megteremtsék a rokkantak számára alkalmas munkahelyet, akár állami, akár magánvállalatnál.”... „Olyan helyzet alakul ki, amely lehetségessé teszi a rokkantaknak is, hogy ne mellőzöttséget vagy függést érezzenek a társadalom részéről, hanem azt, hogy mint teljes jogú dolgozók hasznosak, tiszteletben részesülnek emberi méltóságuk miatt, s ők is arra vannak hivatva, hogy lehetőségeik szerint hozzájáruljanak az egész közösség és saját családjuk jólétéhez és fejlődéséhez.” (LE 103-105)

Henry Ford, aki mint üzletember, gyártulajdonos a kapitalizmus, a tőke hatékonyságát szolgáló munkaszervezéssel a termelés fokozásában volt érdekelt, számos nézetében mégis igen közel állt az egyház társadalmi tanításában folyamatosan megtalálható szociális, társadalmi elvekhez, ahogy a fenti néhány idézet ezt bizonyította.

X. BEFEJEZÉS

A katolikus társadalmi tanítás alapelvei: a személyelvűség, szolidaritás, szubszidiaritás, és a közjó. Az igazságosság részben bennefoglaltatik a közjóban. Az igazságos elosztás követelménye felöleli az elemi létfeltételekben való részesedést, a társadalom ügyeiben való részvétel jogát, a hátrányos helyzetű emberek csoportjainak támogatását.

Az egyháznak nem kizárólagos feladata az igazságos elosztás, az igazságosság védelme, megvalósítása, azonban fontos hivatása, hogy a társadalmi jelenségek erkölcsi alapjait megnevezze, iránymutatást adjon a társadalom tagjai számára. A pápai encikli-

kák nem adnak konkrét megoldási javaslatokat, nem dolgoznak ki konkrét, működő rendszereket, különösen a II. Vatikáni Zsinat óta. A társadalmi tanítás korábbi szakaszának (XIII. Leó és XI. Pius pápa munkássága) írásaiban inkább a deduktív módszer – elvi kiindulásból jutottak el a konkrét követelményekhez –, majd a későbbiekben már inkább az induktív módszer alkalmazása a jellemző. A *Rerum novarum* kezdetű enciklika kiemelkedő jelentőségű volt, megalapozta a szociális enciklikák sorát, a munkások helyzetének alapos vizsgálatával. Valamennyi további enciklika visszanyúlt az első dokumentum megállapításaihoz, méltatta és továbbfejlesztette azokat. A változó gazdasági, társadalmi körülmények, tapasztalatok függvényében, az idők jeleinek figyelembe vételével bővült, korszerűsödött a pápai tanítás. A munkások helyzetén kívül előtérbe került a parasztság speciális helyzete. A szociális problémák, az igazságtalanságok feltárása világméretűvé vált. Az igazságos elosztás igénye nemcsak országon belül, de az országok közötti viszonylatban is felmerült. Az egyház kezdetétől fogva kiemelt feladatának tekinti a szegények, hátrányos helyzetűek segítését, támogatását az igazságosság és a felebaráti szeretet megvalósítása jegyében.

A szociális tanítás sarkalatos része az enciklikákban a méltányos bér követelményeinek megfogalmazása. A társadalmi, gazdasági, technikai fejlődés új és újabb kihívásokat jelent az igazságos elosztás iránti igények megteremtésében.

Dolgozatomban megkíséreltem végigkísérni a pápai enciklikákban az igazságosság követelményeinek, az igazságos elosztás igényének alakulását.

IRODALOM

Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás, Szent István Társulat, Budapest, 1992.

HELEN J. ALFORD O.P. - MICHAEL J. NAUGHTON: ARNO ANZENBACHER: *Menedzsment, ha számít a hit*, Kairosz, Budapest, 2009.

ARNO ANZENBACHER: *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, Budapest, 2001.

BENYIK GYÖRGY: *Szentírás-magyarázat, Ki az én felebarátom*, Új Ember,

- <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2004.07.11/0201.html> -

HENRY FORD: *Életem és működésem*, Légrády Nyomda és Könyvkiadó, Budapest, 1926.

HOLLÓLÁSZLÓ: *A társadalmi tanítás az egyház gyakorlatában*, Keresztény szó

- <http://www.keresztenyszó.katolikos.ro/archivum/2010/november/3.html> -

KÉK EMERENCIA: *Az Egyház társadalmi tanítása* jegyzet, Sapientia, Budapest, 2010.

REINHARD MARX: *A tőke – védőbeszéd az emberért*, Szent István Társulat, Budapest, 2009.

MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Az Egyház szociális tanítása*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997.

MUZSLAY ISTVÁN S.J.: *Gazdaság és erkölcs*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1995.

XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája, Szent István Társulat, 2009.

XVI. BENEDEK PÁPA: *Deus caritas est* kezdetű enciklikája, Szent István Társulat, 2007.

SZABÓ SÁNDOR BERTALAN O.P.: *Aquinói Szent Tamás erénytana*, jegyzet, Sapientia, Budapest, 2010.

TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 1992.

ÁBRAHÁM KATALIN: *Octogesima adveniens apostoli levél második fejezetének elemzése, értékelése mai szemmel*, Budapest, 2011.

ÁBRAHÁM KATALIN: *Párhuzamok Henry Ford „Életem és működésem” c. munkájában és XVI. Benedek pápa „Caritas in veritate” enciklikájában*, Budapest, 2011.

REZÜMÉ

A dolgozat az igazságos elosztás igényét követi végig az Egyház társadalmi tanításában. A Szentírásban ószövetségi és újszövetségi idézetekkel jellemzi a témának érvényességét kezdettől fogva. Aquinói Szent Tamás által megfogalmazott sarkalatos érények közül az igazságosságra vonatkozó tanítás elemzése a következő lépés. Ezután a szociális enciklikáknak a témára vonatkozó legfontosabb megállapításait veszi sorjába a dolgozat időrendben belefoglalva a II. Vatikáni Zsinat megfelelő részeit is. Az első szociális enciklika, a Rerum novarumtól XVI. Benedek pápa Caritas in veritate enciklikáig követi nyomon az igazságos elosztás iránti igény megnyilvánulásait, fejlődését az aktuális kor szellemében.

Kulcsfogalmak

Egyház társadalmi tanítása, szociális tanítás, igazságosság, igazságos elosztás, igazságos munkabér, emberi méltóság, személyiségelv, szolidaritás, szubszidiaritás